

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 28 Sayı: 55 (Year: 28 Issue: 55)

Mart 2025 - Eylül 2025 (March 2025 - September 2025)

E-ISSN: 2149-9098

2025, 28(1): 103-144

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.1478228

****Araştırma Makalesi****

“Nerdesin Eski Türkiyemmm”: Bir Karşı-Mağduriyet Söylemi Olarak Yitirilmiş Rejim Nostaljisi*

Gökçen BAŞARAN İNCE**

Öz:

Nostalji literatürü yaygın olarak, radikal değişim dönemlerinde, daha sabit, sakin ve mutlu algılanan bir geçmiş imgesine yönelik özlemin, yani kolektif nostaljinin arttığını varsayar. Türkiye'nin özellikle son on yılda bu tarz bir kökten dönüşüm geçirdiği ileri sürülebilir. Bu süreç, “Eski-Yeni Türkiye” karşıtlığında vücut bulan, kutuplaşmayı artırıcı, politik bir söyleme de dönüşmüştür. Eski Türkiye'yi “altın çağ” olarak görenler için bu dönemin popüler kültürü, iyileştirici, bugünden kaçışı sağlayan bir işlev edinmektedir. Şüphesiz bu durum, nostaljinin bir “duygu” olarak sadece olumlu olana yönelmesiyle ilgilidir. Bu çalışma, “Eski-Yeni Türkiye” gerilimini, “yitirilmiş rejim nostaljisi” kavramı bağlamında, Old Laik Days (@oldlaikdayss) adlı Instagram hesabı üzerinden okumayı hedeflemektedir. Paylaşımlar incelendiğinde, yitirilmiş rejim nostaljisi (geçmiş i yüceltme), geçmiş ile bugünü kıyaslama, iç-şarkiyatçılık ve bastırılmış hıncı dolayımına temalarının baskın olduğu görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Nostalji, eski Türkiye, popüler kültür, hınc, iç-şarkiyatçılık, sosyal medya

* Geliş tarihi: 03.05.2024 Kabul tarihi: 19.11.2024

** Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Orcid No: 0000-0002-3114-001X, gokcenbasaran@gmail.com

****Research Article****

“Where are you my old Turkeyyy”: Nostalgia for a Lost Country as a Counter-Victimization Discourse^{*}

Gökçen BAŞARAN İNCE^{}**

Abstract:

The literature on nostalgia agrees with the assumption that drastic changes nurture feelings of longing, namely collective nostalgia, towards a stable, calm and happy past perceived as such. It can be asserted that Türkiye has passed through such a deep transformation in the last decade. This transformation, embodied in the concepts of “Old-New Türkiye” in daily language, is also used as a political discourse that increases polarization. This study aims at tackling the “Old–New Türkiye” discourse within the concept of “nostalgia for a lost country (ex regime)”, by examining the Old Laik Days (@oldlaikdayss) Instagram account. The results indicate that the reiterating themes are nostalgia for a lost country (comparison of the old and the new), glorification of the past, self-orientalism and mediation of repressed resentment.

Key words: Nostalgia, old Türkiye, popular culture, resentment, self-orientalism, social media

^{*} Received: 03.05.2024 Accepted: 19.11.2024

^{**} Ege University, Faculty of Communication

Orcid No: 0000-0002-3114-001X, gokcenbasaran@gmail.com

“Nerdesin Eski Türkiyemmm”: Bir Karşı-Mağduriyet Söylemi Olarak Yitirilmiş Rejim Nostaljisi

“Çözülüp yok olmanın günbatımında her şey, hatta giyotin bile bir geçmişe özlem perdesine bürünür.”

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği, Milan Kundera

Giriş

Nostalji, birey ve sosyal grupların bugüne demirlenmekte zorlandıkları, toplumsal yapı ve normların hızla değiştiği, bu değişimin huzursuzluk ve anomi duygusunu derinleştirdiği geçiş ya da kriz dönemlerinde güçlenmektedir. Bu dönemlerde, daha sakin, sorunsuz ve mutlu olduğu varsayılan bir geçmiş imgesi yüceltilir (bkz. Sedikides vd., 2015; Havlena ve Holak, 1991; Menke ve Schwarzenegger, 2016; Vess vd., 2012). Nostalji, bu yönüyle “değişime karşı duygusal bir tepki” olarak değerlendirilir (Sweeney, 2020: 190). “Nostalji aslında geçmişten çok bugünle ilgili bir şeyler söylemekte, var olan tutarsızlık ve kopuş, süregelen travma ve yoksunluklara işaret etmektedir” (Kalinina, 2016:8). Davis de nostaljiyi “kökten, hızlı, huzursuz edici dönüşümlere ve kolektif kimlik krizine verilen yanıt” (bkz. Davis, 1977; Davis, 1979) olarak kavramsallaştırır.

Türkiye’nin son on yılda bu tarz bir dönüşüm içinde olduğu varsayılabilir. Gezi sonrası artan kutuplaşma, 2016 darbe girişimi sonrası yaşanan politik gelişmeler, 2017 referandumu sonrası siyasal sistemin tamamen değişmesi ve Başkanlık Sistemi’ne geçilmesi, Ak Parti’nin Yeni Osmanlıcılığı merkeze alan bir popüler kültür inşasına soyunması ve tüm bu olaylara eşlik eden radikal sembol ve ritüel dönüşümü yani bellek inşası (Çınar, 2020; Tokdoğan, 2020), nostalji literatüründe sıklıkla sözü edilen “huzursuz edici dönüşümlere karşı nostalji” kavramının, Türkiye özelindeki nedenlerini açıklamaktadır. “Eski Türkiye”-“Yeni Türkiye” kavram çiftinde vücut bulan bu dönüşüm, toplumu dikey kesen, kutuplaşmayı artırıcı politik bir söyleme de dönüşmüştür.

Sosyal medya hesaplarına ya da diğer mecralara kısa bir bakış, kolektif nostalji varsayımını, üzerinde çalışılmaya değer bir olgu olarak önümüze koymaktadır: Instagram ve X’ten Old Laik Days (@oldlaikdayss), Eski Türkiye (@eskidenturkiye), Eski Türkiye Arşivi (@eskiturkiyearsivi), Eski Türkiye Fotoğrafları (@EskiTurkiyeFoto),

Geçmiş Çok Özledik (@GecmisiOzledik), Koskoca Mazi (@GozumdeCanlanir), NostaljiHabernet (@nostaljiHabernet) başlıklı hesaplar, Ekşi Sözlük'ten benzer içerikte birçok entry: "Eski Türkiye", "Eski Türkiye'yi İstiyorum", "Eski Türkiye'ye Dair Özlenen Şeyler", "Eski Huzurlu Türkiye'ye Dair Akla Gelen İlk Şey"...Odysseus'un yurdu İthaka'ya duyduğu hasreti andırırcasına, "Yeni Türkiye mağdurları" için de bir "Eski Türkiye" özeleminde söz etmek mümkün görünmektedir.

Bu çalışmanın amacı, "Eski-Yeni Türkiye" gerilimini ve "Yeni Türkiye'de ortaya çıkan mağduriyet anlatılarını, kolektif nostalji literatürü ve "yitirilmiş rejim nostaljisi" kavramı bağlamında, Old Laik Days (@oldlaikdayss) adlı sosyal medya hesabı üzerinden incelemektir. Dede ve Aydeniz, "21.yüzyılın internet ve yeni medya teknolojileri[nin], geçmişe erişimin biçimlerini çeşitlendirip zenginleştir[diğinden] (...)" söz etmektedir (2024:44). Yazarlar, Old Laik Days'i aynı zamanda Pierre Nora'ya atıfla bir "hafıza mekânı" olarak değerlendirirler. Bu çalışma, Old Laik Days'in bir "hafıza mekânı" olduğu tespitinin öncesinde yapılmıştır ve araştırma konusu olarak seçilmesinin temel nedeni, hemen her alanda gittikçe görünür hale gelen "Eski-Yeni Türkiye" söylemi ve buna bağlı olarak yükselen nostalji dalgasını, ismiyle dahi somutlar bir nitelik taşımasındandır.

Paylaşımlar ve yorumlarda gözlemlenen en belirgin temalar, "yitirilmiş rejim nostaljisi (geçmiş ile bugünü kıyaslama)", "geçmiş yüceltme" ve "iç-şarkiyatçılık ve bastırılmış hıncı dolayım" temalarıdır. Hesaba dair bulgular, saha notları ve gözlemlere dayanmaktadır.

Nostalji: Mağdurun Işığı

Evlerin ışık aldığı kimi saatler vardır. Genelde sabahın erken vakitleri ya da öğleden sonra. Bu saatlerde ev, başka bir çehreye bürünür. Eşyalar daha bir güzel, bitkiler daha yeşildir. Ev tuhaf bir canlılık ve enerji kazanır. Birden mutlu olur, hafifler, ferahlırsınız. Nostaljiyi geçmişte kalmış evimize düşen bu ışığa benzetmek, zorlama olmasa gerek. Kavram içinde hem bir "ev" barındırır (nostos: ev, ana yurt), hem de "özlem ve acı" (algia). Her ne kadar İsviçreli paralı askerlerin Fransız ordusunda savaşırken, ev hasretiyle içine düştükleri hastalığa bir ad olarak İsviçreli doktor Johannes Hofer

tarafından, 1688 yılında uydurulmuş bir kavram olsa da (Sedikides vd., 2008: 304), nostalji eski Yunanca tınısı ile “kadim bir his” algısı yaratır insanda. Sanki eskiler de hep geçmişti özlemiş, onu bugünle kıyaslamış, birinciliği hep eski günlere vermiştir. Nostalji literatürünün temel kaynaklarının üzerinde ittifak ettiği yaygın kanı ise, bu hissin bir yanılsama olduğudur (Boym , 2007; Huyssen 2006, Davis 1977 ve 1979). Örneğin Svetlana Boym’un restoratif nostalji kavramı, idealize edilmiş, gerçek olmayan, mitik bir geçmiş imgesine hissedilen nostaljiyi anlatır. Andreas Huyssen, modernitenin yıkıntılarına hissedilen “aşk”tan bahseder: modernitenin kalıntılarına nostalji duyarız, çünkü çağımızda kaybolmuş bir vaade sahip gibidirler: alternatif bir gelecek vaadi (Huyssen, 2006:8). Ancak ardından ekler: “Nostalji, otantik ve dolaylımsız olana duyduğumuz arzunun adıdır ve “turbo-kapitalizm” döneminde bu, imkânsız bir arzudur” (bkz; 2006: 11). Fred Davis de Amerika’da ‘70’lerde yaşanan nostalji dalgasını, 1960’lardaki kültürel dönüşüme bağlar ve geçmişin sunduğu netlikte bulunan bir konfordan söz eder (1977). Nostalji artık medya dolaylımlı ve dolaylıdır. Ünlülere, eski filmlere, TV şovlarına, popüler müzik ve eski moda hitabetlere dayanır (bkz; Davis, 1979:125). Dolayısıyla nostalji ile yüceltilen geçmiş çoğunlukla dolaylımsaldır, mitiktir, yanılsamadır. Peki bu yanılsamaya neden gereksinim duyarız?

En muhtemel yanıt, bugünle bir sorunumuz olması, daha mutlu olduğumuz bir zaman dilimine duyulan özlemdir. Proustiyen bir “madeleine ânı” ya da Nabokov’un, bir sürgün olarak, New England’da avuçladığı kar ile çocukluğunun mutlu Rusya’sına “ışınlanması” gibi -Proust’un gayri iradi bellek dediği şey- anlık bir burukluk, zamanda acı tatlı bir gitgel, belki bilinç düzeyinde değil ama bilinçaltı bir ânilikle, geçmişti bugünle yarıştırmak. Kazanan geçmişti.

İkinci muhtemel yanıt, içinde güvende hissedebileceğimiz bir ev ihtiyacının bir türlü son bulmamasıdır. Çocukluğu, ilk yetişkinliği, anne babayı, nesneleri, hatta ülkeyi bir ev olarak tahayyül ettiğimiz an, nostaljiyle kurucu ilişkimiz de başlamış olur. Ne de olsa ev (nostos), kelimenin kendisine içkindir. Evin en temel işlevi, bizi dış dünyadan ayırıp, bize ait bir “iç”e yerleştirmesidir. Bachelard’ın “kabuk” metaforuyla anlattığı durum (akt. Gürbilek, 2020: 29). Sınırlar belirgin ve koruyucudur. Belirsizlik azdır; evde neyin nerede olduğunu az çok biliriz. Ev bir ritüel mekânıdır aynı zamanda. Doğum günleri, bayramlar,

pazar kahvaltıları ve bu günlerin sabitlendiği fotoğraflar... Sevdikleriniz etrafınızdadır. Anneanne henüz ölmemiş, anne baba yaşlanıp hastalanmamıştır. Bu evde öznesinizdir aynı zamanda. Nesneler ve insanlar üzerinde söz hakkınız, kısmi hâkimiyetiniz vardır. Neredeyse bir ütopya çehresinde düşündüğüm bu ev, elbette gerçeğe karşılık gelmemektedir. Ev, kimi zaman iç sıkıntısıdır, kısıtlamalardır, kavga gürültüdür, hastalıktır. “Eve dönmek için her zaman çoktan geç kalındığını, ne dönülen yerin bırakılan yer, ne dönen kişinin vaktiyle giden olduğunu hepimiz kendi hayatımızdan biliriz” (Gürbilek, 2020: 31). O halde ortada ne gerçek bir ev vardır, ne de ışık... “Nostalji, kayıp ve yerinden edilmeye dair bir histir, ancak aynı zamanda kişinin kendi düşleriyle yaşadığı romantizmdir” (Boym, 2007: 7). Nostalji, kendimizi tâmir etmek için ara ara el attığımız bir âlet-edavat kutusudur. Çünkü nostalji, “geçmişle ilgili rahatsızlık veren düşünceleri ortadan kaldırırken, sadece iyileri korur” (Margalit, 2011: 280). “Nostalji, içinden acının çıkarıldığı bellektir” (Lowenthal, 1985:8). “Geçmiş, uzaktan bakıldığında, genelde bugüne oranla sabit ve dengeli algılanır” (Bennett, 2015). “Nostalji, şimdide varolmadığı düşünülen, geçmişe yönelik ontolojik bir güven izlenimine sebebiyet verebilir” (Bell ve Newby’den aktaran Bennett, 2015). Bu durum, “çocuksu bir basitlik ve güvenlik arzusudur” (Lasch, 1990: 19). Böylece nostaljiyi, “muhtelif uyaranlar sonucunda beklenmedik ve bazan çelişkili biçimde, derin bir üzüntü ve keyif, acı tatlı bir burukluk ve özlem ile geçmişte kalmış mekânlar, zaman dilimleri, şeyler ya da kişiler için hissedilen bir duygu olarak tariflemek mümkündür” (Sedikides vd., 2015; Batcho, 2007; Havlena ve Holak, 1991; Mills ve Coleman, 1994).

Nostaljiye dair en ilginç durum, bu hissin her zaman geçmiş “güzellik, zevk, tatmin, iyilik, mutluluk, sevgiyle” ilgili olması, dolayısıyla her zaman olumlu bir içerik taşımasıdır. Hemen hemen hiçbir zaman “acı, mutsuzluk, umutsuzluk, kızgınlık, nefret” duygusu uyandıran deneyimlere nostalji hissetmeyiz (bkz; Davis, 1977: 418; Batcho, 1995; Holak ve Havlena, 1998) ¹. Ancak teorisyenlere göre, nostaljinin temelinde “kayıp” (*loss*) hissi bulunmaktadır. “Nostaljinin bir duygu olarak ayırt ediciliği, geçmiş hakkında üzölmek ya

¹ Lowenthal bu tespiti aykırı iki örnek verir: Bir kuşak sonra, savaş dönemi bombardımanını “saf ve kusursuz mutluluk” duygusuyla hatırlayan Londralılar ve Dünya Ekonomik Bunalımı’nı, 1970’li yıllarda “en azından hayatın bir anlamı vardı” diyerek hatırlayan bazı Amerikalılar (1985:7-8). Lowenthal bu durumun, nostalji hissedilen dönemin çocukluk anılarını içermesinden kaynaklanabileceğini belirtir.

da yas tutmaktır” (Ortony, Clore ve Collins’den akt. Wildschut vd., 2006: 976). Böylece ortaya karışık bir duygu çıkar: geri döndürülemez, tamamen yitip gitmiş, geçmişte kalmış olana duyulan özlem, ona bağlı olarak hissedilen acı tatlı bir mutluluk, hüznün, sevgi ve iyilik hissi. Bu görüşe göre “nostalji duygusunun tetikleyicileri olumsuzluklardır: korkular, memnuniyetsizlikler, kaygılar ve belirsizlikler” (Davis, 1977). Elbette, sosyal etkileşim ve duyu bilgisi de (koku gibi) nostaljiyi tetikleyebilir (Wildschut vd., 2006: 982). Tannock’a göre:

Nostaljik özne, geçmişe, halihazırda eksik, bloke edilmiş, yıkılmış ya da tehdit altında olduğu hissedilen kimlik, faillik ve topluluk kaynakları inşa etmek/bulmak için döner. (...) Geçmişini düşünürken, nostaljik özne anda hissettiği kimlik kaybı, faillik eksikliği ya da topluluğun yokluğunun üstesinden gelmek için, kaçıyor ya da yan çiziyor, eleştiriyor ya da harekete geçiyor olabilir. Nostaljik retoriğin kimi anahtar temaları Altın Çağ fikri ve onu takip eden Sonbahar, Eve Dönüş ve doğal olanın hikâyesidir (1995: 454).

Öyleyse nostalji; bir öznel talebi, kayıp, kaçış, mağduriyet, keşif ve yeniden anlamlandırma hikâyesidir. “Değişmiş şimdi’de eksik olana duyulan özlem [...] zamanın geri çevrilemezliği yüzünden, artık ulaşılamayacak olan için duyulan bir hasret” (Pickering ve Keightley’den akt. Ange ve Berliner, 2015: 2).

Nostalji, bir dönem melankoli ve depresyonla özdeşleştirilse de, günümüzde mutluluk veren, sorunlarla baş etmeyi kolaylaştırıp, özgüveni ve sosyal bağları artıran, yapıcı bir duygu olarak kavranmaya başlanmış durumdadır (bkz; Sedikides vd., 2008b; Sedikides vd., 2015; Wildschut vd., 2006). Nostaljinin melankoli ve depresyonla özdeşleştirilen bir duygu olmaktan çıkarılıp, psikolojik bir gereksinim olarak kavranmaya başlanmasıyla, araştırmaların nesnesi olması arasında bir geçiş bulunmaktadır. Örneğin, Vess ve arkadaşları (2012), nostaljinin olumlu özebakışı (*self-regard*), olumlu kendilik atıflarına örtük girişi ve öz-saygıyı (*self-esteem*) güçlendirdiği tespiti yaparlar. Wildschut ve birlikte çalıştığı araştırmacılara göre de, nostalji sosyal bağları güçlendirir, sosyal bir duygudur ve bireyleri yalnızlıktan korur. Araştırmalarındaki deneklerden, daha nostaljik hissedenlerin, güçlü sosyal bağ kuran ve hisseden kişiler oldukları ortaya çıkmıştır (bkz Wildschut vd., 2006). Nostalji, hayatı anlamlı algılama hissini desteklemiş ve varlıksal tehdidi hafifletmiştir (bkz Sedikides vd. 2008b, 306). “Nostaljinin bir diğer işlevi, geçmiş ve şimdiki kendilikler arasında devamlılık hissini kolaylaştırmasıdır. Kişinin

yaşamında anlam ve süreklilik hissini destekler” (Sedikides vd., 2008a). Bu anlamda nostalji, radikal değişim dönemlerinde, bireyleri koruyucu bir işlev edinir.

Bir Kolektif Nostalji Formu Olarak Yitirilmiş Rejim Nostaljisi

Alandaki araştırmalar nostaljinin bireysel olabildiği kadar, kolektif biçimde de yaşanabileceğini ve bu iki bağlamıyla farklı işlevleri olabildiğini göstermektedir (bkz, Davis, 1979; Kalinina, 2016; Keller, 2016; Wildschut vd., 2014). “Güncel antropoloji literatürü, nostaljinin duygu, söylem ve edim olarak kolektif kimlikleri, sosyal, etnik ya da ulusal farketmeksizin dolayımıldığını, onlara aracılık ettiğini doğrulamaktadır” (Bissell vd.’den akt. Ange ve Berliner, 2015: 5). Kolektif nostalji, “kimi zaman kişinin doğumunu önceleyen, makro gruplar tarafından paylaşılan tarihsel faz, sembol ya da geçmiş olayları” anlatır (Muehling ve Pascal’dan akt. Keller, 2016: 62). David Berliner de “endo-exo nostalji” ayrımı ile, nostaljinin bireysel ve kolektif boyutuna dikkat çeker. Bu ayrıma göre, “kişisel geçmişe duyulan nostalji hissi endo-nostaljidir (...), kişisel olarak deneyimlenmemiş, vekâleten nostalji ise exo-nostalji olarak adlandırılır. Exo-nostalji, doğrudan deneyimlenmese de, kızgınlık, öfke, acı gibi duyguları tetikleyebilen kayba dair söylemleri içerir” (2015: 21). Kolektif nostalji aynı zamanda elitlerin hegemonyasına karşı bir direnç biçimi, sosyo tarihsel devamlılığa dair kolektif bir his, değer ve inançlara dair paylaşılan bir miras, birey-grup özdeşleşmesi, gurur ve kendilemeye (*affiliation*) dair hisler, öteki gruplar karşısında algılanan bir kendilik farkındalığı, akut değişim dönemlerinde kişiler için duygusal destek, bireysel ve kolektif devamlılık hissi biçimlerini alabilir (Bkz, Brown and Humphreys, 2002:143). Öte yandan kolektif nostalji, tüketim toplumu ve geç modernitenin ürünü olarak, negatif bir bakış açısıyla da ele alınır (Jameson, 1991; Davis, 1979, Lowenthal, 1985). Bu yoruma göre, modernitenin üretim formu olarak kapitalizm, hemen her alanı olduğu gibi geçmişi de metalaştırır ve alınıp satılabilir kılar. Modernitenin ilerleme mitinde somutlanan ütöpik gelecek vizyonu, kapitalizmin tüketim baskısıyla birleştikçe yabancılaşan bireyler, nostaljide güvenli bir liman bulur.

Hem bireysel, hem de kolektif düzeyde nostalji, toplumdaki kökten anlamsal ve sembolik dönüşümle, radikal değişikliklerle baş etmek için geliştirilmiş bir mekanizma olarak kavranır (bkz; Brown ve Humphreys, 2002; Sweeney, 2020; Sedikides vd., 2015;

Kalinina, 2016; Davis, 1977). Davis'e göre, "toplumlar kimi zaman kolektif kimlikte, sosyal değişimin neden olduğu krizlere bağlı kimi süreksizlikler deneyimler. Bireysel olarak bu durum, kişilerin kendi yaşam dünyalarında başetmek zorunda kaldıkları bir kimlik mücadelesi olarak kendini gösterir" (akt. Menke, 2017: 629-30). Diğer bir deyişle, bireysel ve kolektif düzeyde, anlam ve sembol dünyamız sarsıldığında, "mağdur" hissettiğimizde, özlem duygusuyla birlikte, o dünyanın sabit durduğunu varsaydığımız, varlığını koruduğunu hissettiğimiz günlere yüzümüzü döneriz. Bu sabitleme gereksiniminin arkasında ise aidiyet/ev ikilisi varlığını hissettirmektedir. "Ev", kişisel hikâyemizdeki gerçek ev olabildiği gibi, kolektif imgelemimizde yer eden "ülke", "rejim" ya da "lider" de olabilir.

Kolektif nostalji, bireysel nostaljiye kıyasla, görece şüpheyile yaklaşılacak bir kavramdır. Sorgulanmadan yüceltilen geçmiş, duyguları manipüle edebilir. Kitleler, bozulmuş bir tarih imgesini kutsayabilir, hatta mağdur ve mazlum sembolizmini, süregelen bir hınca dönüştürerek zâlimleşebilir. Kammen'e göre, "nostalji...suçu olmayan tarihtir. Miras, bizi utanmadan ziyâde gururla doldurur" (akt. Boym, 2007: 9). Bu durumda, nostalji, "kişisel sorumluluğun terkedilmesi, suçtan arınmış bir eve dönüş, etik ve estetik bir başarısızlık" olarak görülür (Boym, 2007: 9). Boym'un "yeniden kurucu" (*restorative*) ve "düşünsel" (*reflexive*) nostalji ayrımları, nostaljinin bıçak sırtı işlevlerini anlamamız açısından yararlıdır. Boym'a göre, "yeniden kurucu" nostalji, kendini nostalji olarak değil, gerçeklik ve gelenek olarak sunar. "Yeniden kurucu nostalji, son yıllarda gündeme gelen ulusal ya da dinsel uyanışların merkezindedir. Bu nostaljinin temelinde iki tema vardır: köklere dönüş ve komplo" (Boym, 2007: 12). Düşünsel nostalji ise temeline özlem ve acıyı alır ve geçmişin yeniden inşasından ziyade, detaylarını hatırlamaya döner. "Düşünsel nostalji, ideal bir çocukluk ya da masumiyet zamanına dönüş iken, yeniden kurucu nostalji, anavatanın, ulus ile eşanlamlı olduğu bir ideal mekân ve patriotik bir yeniden inşa olarak belirir" (Kalinina, 2016: 7-8).

Kolektif nostalji eleştirisinde Avishai Margalit de, "nostaljik duygusallığın bozularak *kitsch* moralitesine (...) dönüşebildiğinden ve geçmişini idealize etmenin, onu saf mâsumiyetin duygusal sahası olarak sunmanın, anıları sistematik olarak bozduğundan" yakınır (2011: 271-275). Nostaljinin teröpatik (*tedavi edici*) değil, etik yönüyle

ilgilendiğini söyleyen Margalit, nostaljinin hafızanın *kitsch*'i olduğunu belirtir. Charles Maier'in (1999), "Sanat için *kitsch* neyse, hafıza için de nostalji odur" sözüyle birlikte düşünebileceğimiz bu saptama, "nostaljinin hoşnutsuzlukları"nı şöyle tarif eder: "Nostaljinin pasif bir geçmişe dalma edimi olmaktan çıkıp, kitleleri mobilize eden bir ideolojiye dönüştüğü bu an, tahayyül edilen mâsum geçmiş imgesini çalan herkese yönelebilecek bir şiddetin de başlangıç ânı olabilir" (Margalit, 2011: 280).

Kolektif nostalji elbette kimi sosyal gruplar için pozitif bir kimlik bağlayıcısı gibi de işlev görebilir. Örneğin Marcuse ve Jameson'ın fikirlerini, Pierson şöyle aktarır:

"Marcuse (1987), fantaziyle karışmış belleğin özgürleştirici niteliklerini keşfetmeye çalışır ve geçmiş kültürel geleneklerin bugünde süren baskıyla savaşmada harekete geçirici olabileceğini savunur (...) Benzer biçimde Fredric Jameson da (1974), kendinin bilincinde bir nostaljinin, anımsanan çocukluk temelinde kendini gösteren şimdiden açık bir memnuniyetsizliğin, neden sosyal değişim için devrimci bir uyarıcı olarak işe koşulamayacağını anlamadığını belirtir" (akt. Pierson, 2014: 142).

"Simule nostalji" kavramı da kimlik inşası bağlamında olumlu bir işleve gönderme yapar. Baker ve Kennedy tarafından bireysel ve kolektif nostaljiye ek olarak önerilen, "simule (sahte, taklit) nostalji" (*simulated nostalgia*), "Sevilen bir kişinin gözünden ya da hikâyeleri ile hatırlanan, dolaylı olarak deneyimlenmiş bir geçmiş" olarak aktarılır (Baker ve Kennedy'den akt. Keller, 2016: 62). Bu tarz bir nostalji, "özellikle göçmen ve mültecilerde, diasporik topluluklarda, grup üyelerini birbirine bağlayan ve anavatan imgesi etrafında, özellikle şarkı-türkü gibi bağlantı nesneleri (*linking objects*) ile paylaşılan sosyal kimliği güçlendirici bir işlev edinebilir" (Sedikides vd.'den akt. Wildschut, 2014: 845). Bu durum sadece diasporik kimliklerde değil, aynı ülke içinde, kutuplaşmış topluluklar bağlamında bir "öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya"² mağduriyet anlatısı ile de ortaya çıkabilir. Erken Cumhuriyet dönemine dair İslâmî hafıza, bu tarz hikâyeler ile sürmüştür (bkz. Bora, 2017: 424-37 ve Özdemirci, 2022).

Kolektif nostaljinin bir diğer önemli formu, Dede ve Çoruk'un (2020) adlandırmasıyla "yitirilmiş rejim nostaljisi"dir. Geçmişte kalmış politik bir sistemin sosyal,

² Necip Fazıl Kısakürek'in "Sakarya Türküsü" şiirinin kült dizesi.

kültürel, politik değerlerine hissedilen özlem şeklinde kavramsallaştırabileceğimiz “yitirilmiş rejim nostaljisi”, literatürde Ostalgia³ kavramıyla, Doğu Almanya’ya (Margalit, 2011: 274) ya da Yugonostalgia ifadesiyle 2003 yılında dağılmış olan Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti ve lideri Tito’ya yönelen post-sosyalist nostaljiyi açıklamak için kullanılmaktadır (Lee, 2011: 159). Bu ülkelerin ortak özellikleri, Komünizm’in çöküşü ile birlikte, radikal bir geçmişten kopuş ve yeni bir şimdi’yi inşa etme süreci yaşamış olmalarıdır. Lee’ye göre yitirilmiş rejim nostaljisi, “Toplumların radikal bir dönüşümden geçtikleri; norm ve düzenin alışıldık yapısının dağıldığı ve yenisinin henüz yerleşmediği; siyasetin, ekonominin ve hayatın diğer alanlarının bir kaos durumu altında bulunup insanlara dermansızlık kıldığı zamanlarda kendisini gösterir” (akt. Dede ve Çoruk, 2020: 15)⁴.

Türkiye yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi radikal bir rejim değişikliği geçirmese de, “Eski-Yeni Türkiye” kavramlarının politik kullanımı ve Başkanlık sistemi nedeniyle, eski sistemin nostalji nesnesi halini alabileceği bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüm, iktidar odaklarının değiştiği ve buna bağlı olarak yeni bellek politikalarının üretildiği de bir dönemdir (bkz; Çınar, 2020; Dede ve Çoruk, 2020). Bu bağlamda, Türkiye, post-komünist ülkelerden farklı olarak rejimini gerçekten “yitirmemiştir”. Rejim, 1950 sonrası, artan düzeyde kapitalist pazar ekonomisine açılmıştır. Hem iç hem dış dinamikler aracılığıyla kimlik siyaseti yükselişe geçmiş ve son olarak neoliberalleşmenin eşlik ettiği, radikal bir üst yapısal dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm hem politik hem de ekonomik ve kültürel alanda sermaye sahiplerinin değişimini beraberinde getirmiştir. Değişen elitler ile birlikte, Türkiye, Batıcı-Türkçü-modernleşmeci bir ulusal kimlik anlatısından, İslami-Osmanlıcı-muhafazakâr bir anlatıya geçmiştir (White, 2014; Yavuz, 2020). Bu ise beraberinde Osmanlı İmparatorluğu’nun bir asr-ı saadet dönemi olarak yüceltildiği bir nostalji dalgası getirmiştir. Öte yandan, özellikle 2013 Gezi protestoları sonrası art(tırıl)an politik kutuplaşma, popülist siyasal dil ve ona eşlik eden otoriterleşme,

³ Almanca “doğu” (Osten) ve “nostalgia” sözcüklerinden türetilmiş, Komünizm’in çökmesi ve Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi sonrası, Doğu Almanya’ya hissedilen nostaljiyi betimlemek için kullanılan sözcük.

⁴ Lee bu çalışmasında (2011), nostaljiyi globalleşme karşısında yerel kültürün tepkisi, hatta özelliği (*feature of glocalization*) olarak görmektedir. Türkiye örneğinde ise, yitirilmiş rejim nostaljisi, iki yerel anlatının bellek ve iktidar paylaşım çatışmasının sonucu olarak kendini gösterir.

parlamentar sistemden başkanlık sistemine geçiş ve üretilen “Yeni Türkiye” söylemine karşı, bu yazının da konusu olan “Eski Türkiye” nostaljisini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla günümüzde Türkiye’de birbirini aynı anda kesen iki nostalji dalgası bulunmaktadır.

AK Parti’nin ürettiği “Osmanlı medeniyeti nostaljisi”, post-komünist ülkelerde görülen tümüyle yitirilmiş bir rejime hissedilen nostaljiden ziyade, dünyada popülist liderlerin tetiklediği son nostalji dalgası ile benzerlikler içermektedir.⁵ “Farklı popülist figürler nostaljiyi ülkelerinin “eski güzel ihtişamlı günleri”ne göndermeler yaparak, elitler ve kurulu düzene yönelik hıncı sömürerek kullanır. Popülistler nostaljiyi popülizmlerinin can damarını oluşturmak amacıyla, terkedilmiş ama ölmemiş bir geçmişe dayanan bir ütopya inşası için araçsallaştırır” (Elçi, 2022:697). Amerika’da Trump’ın “Make America Great Again” (Yeniden Büyük Amerika’yı Yarat) ya da Britanya’nın Avrupa Birliği’nden çıkış sürecinde UKİP’in⁶ “Take Back Control” (Kontrolü geri al) sloganlarındaki özlem duyulan, “beyaz adam”ın üstün olduğu, ülkesine başkalarının karışmadığı, tek maaşla evini geçindirebildiği eski güzel günler (hatta çoğu zaman adı konmasa da emperyal bir geçmiş) nostaljisine benzer biçimde, AK Parti iktidarı da özellikle popüler kültür alanında yaygın bir Osmanlı medeniyeti nostaljisi üretmektedir. Televizyon dizileri ve sinema filmlerinde üretilen “güçlü, emperyal bir imge olarak Osmanlı nostaljisi”, iç ve dış politikayı güncel düzeyde meşrulaştırmanın bir aracı ve propaganda aygıtı olarak da

⁵ “Son nostalji dalgası” ile kastettiğim 21.yüzyılda popülizm ile yükselen nostalji dalgası. Bundan önce 1800’lerin sonunda ve 1920’lerde birinci “bellek patlaması” (memory boom) 1960 ve 1970’lerde ise ikinci bellek patlaması yaşanmıştı (Winter, 2006). Fransız Devrimi ve Avrupa’daki diğer savaşlardan sonra “savaşlarda ölen askerleri anmaya yönelik mekân ve ritüeller artmıştı. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve Holocaust bu iki dönemin temel hatırlama meseleleriydi. 20.yy’da özellikle müzeler bu işin bir “business”a dönüşmeye başladığını da göstermekteydi (Bkz, Winter, 2006:3). Bu bellek patlamalarında kitle iletişimindeki (fotoğraf ve televizyon) devrimin de etkisi vardı (Huyssen, 2003: 17) ve nostalji yakın dönemi dahi kapsayacak biçimde metalaştırılmıştı. Nostaljinin tarihsel yolculuğunda, Lowenthal ağırlıkla 19. ve 20.yy Anglo-Amerikan deneyimini anlatır. 1960’ları “savaş sonrası ruh hali” (*post-war mood*) bağlamında, geleceğe inancın azaldığı, şimdi’ye yönelik isyanın arttığı dönemler olarak aktaran Lowenthal, 1970’ler Amerikasında 1930’lara yönelen bir nostaljiden baseder. İngilizler de 20.yüzyılda Tudor geçmişine ya da Hitler’e tek başına karşı koyan İngiltere imajına nostalji hissederek (Lowenthal, 1985: 4-8). Dolayısıyla nostalji dalgaları bugün ile ve sadece popülizm ile sınırlı değil. Lowenthal 2015’de yayımladığı “The Past is a Foreign Country-Revisited” kitabında ise 21.yy’da nostaljinin metalaşmasına odaklanır. Bu nostaljinin temel mecraları olarak “heritage villages, heritage television and antiques” (kültürel miras yerleri, televizyon programları ve antika), “ecdat avcılığı” (ancestor hunting), vintage çılgınlığı, *souvenir* hediyelik eşyaların yaygın bir pazar haline gelmesinden söz eder (2015:83- 86-101-103). Nostaljinin metalaşma biçimleriyle ilgili ayrıca bkz; Cross, 2018.

⁶ 2016 yılında düzenlenen referandum ile İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden çıkış sürecinde (Brexit), İngiltere’nin Birlik’ten ayrılmasından yana tavır koyan sağ, muhafazakar “Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi” (United Kingdom Independence Party-UKIP).

kullanılmaktadır (Çevik, 2020; Onaran, 2022). “Osmanlı medeniyeti nostaljisi”nin ekonomi politikğine dair bir şeyler söylemek mümkün gözükmemektedir, nitekim bu nostaljinin biçimlendirdiği “gündelik hayat” son yıllarda eskiye oranda daha görünür bir hâl almıştır: TV dizileri, hat ve ebru sanatı tüketimi, sembolik olarak “varak” ya da “tuğra”da cisimleşen dekorasyon tercihleri, Ankara Hamamönü-Hamamarkası semtleri gibi “icad edilmiş gelenekler” olarak Osmanlı nostaljisi satan semtler (düz anlamıyla düğün, kına gecesi, sünnet organizasyonları düzenleyen mekânların olduğu), devlet dairelerinin ve Külliye gibi binaların mimarisi vs (bkz, Onur, 2022; Batuman, 2018). Bu nostalji tipi aynı zamanda bireylerin bedenlerinde (dövme, takılar, farklı süs eşyaları vb.), kişisel mekânlarda (ev, araba, iş yeri vb.dekorasyonu vb.) yaygın bir “banal Osmanlıcılığa”⁷ (Ongur, 2014) dönüşmüş durumdadır.

Yukarıda sözü edilen iki nostalji dalgasından bir diğeri ise, bu yazının da konusu olan, resmi bir bellek politikası ile desteklenen Osmanlı medeniyeti nostaljisine karşı, “yeni çevre”den şekillenen, temeline Cumhuriyet ve Atatürk’ün “kaybedildiği” fikrini alan, güçlü bir “Eski Türkiye” nostaljisidir. Dede ve Aydeniz, yukarıda sözü edilen süreci, bu iki nostaljik dalganın, kimseyi dışarıda bırakmayan, içinden çıkmanın mümkün olmadığı kuşatıcılığı nedeniyle, “nostalji sarmalı” kavramıyla açıklamaktadırlar (2024: 44, 64). Bu sarmal, “Kayıp ve yoksunluklarımızın yapısal nedenlerini ve onları aşmanın gerçekçi/yapısal yollarını sabırla ve kolektif biçimde düşünmek ve tasarlamak yerine, geçmiş bir zamanda terk etmek zorunda kaldığımız ideallerin, cennet diyarların hayaliyle avunmak demek”[tir] (Özmen, 2024:120-121). Diğer bir deyişle, her iki nostalji türü de bir yönüyle, “şimde”den çalmakta, kutuplaşmayı artırarak, politik bir toplum olma yetisini zayıflatmaktadır.⁸

“Eski Türkiye” nostaljisinin ekonomi politikğine dair bir şeyler söylemek daha güç gözükmemektedir. Esra Özyürek, 1990’ları anlatırken her şeyin üstüne baskılanmış Atatürk’lerden söz etmişti. Rozetler, bardaklar... Günümüzde, yapay zekâ ile üretilmiş

⁷ Milliyetçiliğin ulus-devletlerin yaygınlaşmasıyla birlikte yatay ve yaygın hale gelmesiyle “sıradanlaştığı”nı, rutinleştiğini, hatta bazen görünmez hale geldiğini, yukarıdan aşağıya olmaktansa, aşağıdan yukarılığını tespit eden Michael Billig’in *Banal Nationalism* kitabına atıfla kullanılan kavram (Billig, 1995).

⁸ Benzer bir tespit Dede ve Aydeniz’de de izlenebilir (2024).

Atatürk'e sarılan fotoğraflar paylaşmak, Atatürk'e şarkı söyletmek, "olası" ve "kurgulanmış" bebeklik veya en yaşlı hallerinin paylaşılması daha yaygın bir pratik. Öte yandan, eski eşyaların sergilendiği "vintage café"ler, Eski Türkiye'yi özleyenleri eşyalar aracılığıyla o günlere götürmektedir. "Banal Osmanlı nostaljisi" için geçerli olan yataylamış ve bireyselleşmiş nostalji tüketimi, "Eski Türkiye" nostaljisi için de geçerlidir. Atatürk dövmeleri, araba sticker'ları vs. Öte yandan günümüzde, bu nostalji tipinin kamusal görünürlüğü, resmi olarak desteklenen Osmanlı nostaljisine oranla daha azdır. Atatürk Orman Çiftliği ya da Çankaya Köşkü tartışmalarında izlenebileceği üzere, "Eski Türkiye"nin bellek mekânlarının hafızadan silinmesi iddialarına dair kamusal tartışmalar olabilmektedir.

Günümüzde "Eski Türkiye" nostaljisi, grup üyelerini ortak semboller ve anlatılar etrafında birbirine bağlayan, onları birleştiren hüznü bir geçmiş imgesi ile iş görmektedir. Bir kolektif kimlik anlatısına dönüşebilen bu durum, "sosyo-tarihsel devamlılığa dair kolektif duyguyu koruma, hegemonik etkilere karşı bir direnç kaynağı ve kaygıya karşı bir savunma aracı olarak" ortaya çıkabilir (Brown ve Humphreys, 2002: 141-143). Diğer bir deyişle, yitirilmiş rejim nostaljisi, yukarıda kolektif nostaljiye atfedilen tüm olumlu ve olumsuz nitelikleri içerebilir: bir yandan varolan düzenin muhaliflerini sosyal bir grup olarak birleştirebilir; öte yandan mitik ve yanılsamalar içeren bir geçmiş imgesini eleştiriden muaf kılarak araçsallaştırabilir.

"Old Laik Days" Paylaşımlarına Genel Bir Bakış:

"Old Laik Days" sosyal medya hesabını gözlemleyebilmek için, Haziran-Temmuz 2020; Ocak-Şubat 2021, Aralık 2022-Ocak 2023 ve Mart-Nisan-Mayıs 2023 arası rastlantısal bir tarih aralığı ele alınmış ve 398 paylaşım ve takipçi yorumları incelenmiştir. Tarih aralığı, herhangi bir evrene genelleme yapmayı amaçlamadığı için bir örneklemden çok, hesabın paylaşımlarına dair çeşitliliği gösterebilecek bir seçki olarak düşünülmüştür. Çalışma başlarda "nitel içerik analizi" olarak tasarlanıp, örneklem buna göre seçilse de, paylaşım yorumları incelendikçe, içerik analizlerinde temel geçerlilik ve güvenilirlik kıstası olan "kategorilerin çakışmaması" ilkesinin sağlanamadığı gözlemlenmiştir. Nitekim paylaşımlara gelen yorumlarda, "yitirilmiş rejim nostaljisi (geçmiş yüceltme),

geçmiş ile bugünü kıyaslama ve bastırılmış hıncı dolayım-lama” temalarının iç içe olduğu görülmüştür. Bu bağlamda makale, saha notları ve gözlemlere dayanan, nitel bir çalışmadır.

“Nitel araştırmalarda amaç, istatistiksel temsiliyet elde etmekten ziyade derinlemesine ve ayrıntılı bilgi toplamaktır (...) Vurgu, sayısal temsiliyetten ziyade toplanan verilerin derinliğini ve nüanslarını anlamak üzerinedir (Patton, 2002). Bu çalışma da temelde, kendinden önceki çalışmaların ele almadığı bir perspektifi önerecek biçimde, seçki içinden söylemi temsil etme kabiliyeti en yüksek örnekler aracılığıyla yitirilmiş rejim nostaljisi, iç-şarkiyatçılık ve hınç kavramlarını Eski Türkiye nostaljisinin söylem kalıpları olarak göstermeyi hedeflemektedir. Çalışmanın literatüre katkı sağlamayı umduğu temel nokta budur.

Old Laik Days paylaşımları sinema filmleri, diziler, televizyon programları, fotoğraflar, video klipler ve reklam gibi materyallerden oluşmaktadır.⁹ Paylaşımların içeriğinde ve gelen yorumlarda dikkat çeken üç ana tema gözlemlenebilir: “yitirilmiş rejim nostaljisi (geçmiş ile bugünü kıyaslama)”, “geçmiş i yüceltme” ve “iç şarkiyatçılık ve bastırılmış hıncı dolayım-lama”. Bu üç tema yorumlarda iç içe geçmiştir ve baskın anlatı, artık yitirildiği düşünölen eski rejime ve onun kültürel değ erlerine duyulan özlemdir. Bu nedenle tüm başlıkları bu tema altında inceledim.

Yitirilmiş Rejim Nostaljisi, Mağduriyet, Hınç

“Yeni Türkiye” kavramı, 1930’larda Cumhuriyet daha yeni kurulmuşken, gazetelerde ve politik nutuklarda sıklıkla kullanılan bir söylemdi. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması ile adı, hukuku ve sınırları ile gerçek anlamda yeni bir ö lke kurulmuştu. 2000’li yıllarda, bu dönemle yüzleşmeyi, erken Cumhuriyet döneminden kaldığını söylediği vesâyet ve elitizmi bitirmeyi hedefleyen yeni bir politik proje de aynı kavramı kullanmaya başladı¹⁰.

⁹ Hesap içeriğine dair daha detaylı bir çalışma için bkz, Aydeniz, Sema (2023). *Yeni Medya Çağında Nostalji: Bir Bellek Mekânı Olarak Old Laik Days*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.

¹⁰ Bora’ya göre (2016) “AKP iktidarının kendisi, “Yeni Türkiye” lâkabını, 2010’dan sonra kullanmaya başladı (...) Davutoğlu’nun parti genel başkanlığına atandığı 2015 Nisan kongresinde, 2023’ü hedef alan bir *Yeni Türkiye Sözleşmesi* duyuruldu”. Recep Tayyip Erdoğan’ın politik kariyerinde daha önce de bu kavramı kullandığına şahit olduk. Ancak 2014 sonrası, AK Parti ve çevresinin önemli politik

Kavramın kullanımı, uzun soluklu bir mağduriyetin bitişini müjdeliyordu. Nitekim bu siyasal söylemin “Eski Türkiye”si, “Batıcı ve laikçi, milletten uzak seçkinler” eliyle, Osmanlı ve İslamiyet’le bağının kopması ile köksüzleşen, tarihinden kopan, mazlum ve mağdurlaşan bir halkın, “gerçek milletin” hikâyesine denk gelmektedir¹¹. Yeni Türkiye ise bu resmin tam tersini ima eder: “(...) Yönetici elitin politik gündemini temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda ütöpik bir özlemin mitik nesnesi (...), Eski Türkiye’de (...) engellenen ne varsa gerçekleşmesinin halini alır” (Hecker et.al, 2021:7).

Yeni Türkiye’yi inşa süreci devam ederken, kolektif bellekte bir kavram da hızla dolaşıma girdi: “Eski Türkiye”. Güncel sohbetlerde, geleneksel ve sosyal medyada özlemle anılan “Eski Türkiye” kavramına sıklıkla rastlar olduk. Böylece, iki “Eski Türkiye” tahayyülü arasında bir nevi “mağduriyetler çatışması” başlamış oldu. Birileri için aşağılanmanın, hor görülmenin, mağdur ve mazlumluluğun ana yurdu olan Eski Türkiye, diğerleri için memleketin refah içinde, daha demokratik ve laik/seküler olduğu bir hayâl ülkesi haline gelmeye başladı. Güncelle kıyaslamalar neticesinde, kendi zamanında “beğenilmeyen” Turgut Özal dahi bu özlemde payını aldı (Dede ve Çoruk, 2020)¹².

Gündelik hayattaki kavramsal hareketlilik, sosyal medyaya da yansıdı şüphesiz. Eski Türkiye (@eskidenturkiye) Eski Türkiye Fotoğrafları (@EskiTurkiyeFoto), Geçmiş Özledik (@GecmisiOzledik), Koskoca Mazi (@GozumdeCanlanir) X hesaplarından bazıları. Bu yazının konusu olan Old Laik Days’in¹³ Mayıs 2024 itibarıyla, 2018’de katıldığı X’de 130.400, Instagram’da 41.500, 2017 yılında katıldığı Facebook’da 143 bin

söylemlerinden biri haline gelen kavram, kitaplara ve köşe yazılarına daha sık konu olmaya başladı. 2016 yılında il il “Yeni Türkiye Konferansları” düzenlendi. Mehmet Barlas, Yıldırım Oğur gibi iktidara yakınlığıyla bilinen gazeteciler sıklıkla “Yeni Türkiye” kavramından söz etmeye başladılar. Bkz. Milliyet, 2014; Barlas, 2014 ve Barlas, 2020.

¹¹ Ak Parti’nin Yeni-Osmanlıcı milli kimlik siyasetinin temelini oluşturan bu mağduriyet söylemini, duygular sosyolojisi bağlamında lider, semboller, ritüeller, mekânlar ve mitler bağlamında okuyan bir çalışma için bkz. Tokdoğan, 2020.

¹² Bu dönemden çok önce 1990’lar sonunda Esra Özyürek, ana nesnesi Erken Cumhuriyet dönemi ve Mustafa Kemal Atatürk olan bir nostalji dalgasını, etnografik bir yöntemle tartışmıştı (Özyürek, 2006).

¹³ Bu konuyu çalışırken, hesabın Instagram’da hesap adı @oldlaikdays idi ve takipçisi Temmuz 2023 itibarıyla 275bin idi. Mayıs 2024 itibarıyla hesap adı @oldlaikdayss ve takipçi sayısı 41.500. Çalışmadaki paylaşım ve yorumlar @oldlaikdays’ten, hesabın ilk halinden alınmıştır. Hesabın yöneticisi ile yaptığım görüşmede, bana hesabın yoğun şikâyet nedeniyle kapatıldığını belirtti. Bu durum, nostalji ve bellek siyasetinin aslında ne kadar “presentist”, bugüne dair ve ülkenin içinde bulunduğu politik kültürün kaçınılmaz bir parçası olduğunu gösterir niteliktedir (30.04.2024, whatsapp yazışması. Hesap yöneticisi ile yapılan görüşme, etik kurul izni olmadığı için yayımlanabilir nitelikte değildir.)

takipçisi var. Instagram’da @eskiturkiyeden, @nostalji.kusagi, @nostaljiyolculuk, @nostalji_ruzgarı başlıklı hesapların benzer bir etki alanı var. İsimlerde doğrudan kullanılsa da, bu hesapların hepsinde bir “Eski Türkiye” söylemi ve özlemi dikkat çekiyor. Bunun yanında Ekşi Sözlük’te “Eski Türkiye” konu başlığıyla doğrudan ilgili 4, dolaylı 4 başlık var. Şubat 2024 itibariyle, doğrudan ilgili olanlar: Eski Türkiye (250 entry), Eski Türkiye’yi İstiyorum (341 entry), Eski Türkiye’ye Dair Özlenen Şeyler (270 entry), Eski Huzurlu Türkiye’ye Dair Akla Gelen İlk Şey (1920 entry). Dolaylı olanlar ise “Akp Öncesi Türkiye” (510 entry), “Yeni Türkiye” (970 entry) ve “Türkiye 90’larda Çok Demokratik Bir Ülkeydi Sanmak” (40 entry), “Yeni Türkiye’de Çerez Yenememesi” (270 entry).

Bu hareketlilik bize, Türkiye’deki politik ve kültürel kutuplaşmanın önemli bir veçhesinin de geçmiş ve bu geçmişin kültürel ve politik içeriğine hissedilen duygular, yani nostalji olduğunu gösteriyor. İçinde erken Cumhuriyet dönemi, ‘60’lar, ‘70’ler ve ‘80’lere dair esintiler taşısa da, “Eski Türkiye” nostalgisinin asli öznesi ‘90’lar gibi duruyor¹⁴. Bunun en muhtemel nedeni, günümüzün aktif sosyal medya kullanıcılarının çocukluk ya da gençlik deneyimlerinin -insanların yüksek düzeyde hatırladığı ve nostaljik hissettiği yaş aralığı ile- diğer bir deyişle “anı tümseği” ile örtüşmesi gerçeğidir. “Doğumla 5 yaş arası, “çocukluk amnezisi dönemi” olarak hatırlamadığımız ya da az hatırladığımız bir döneme denk gelirken, 10-30 yaş arası “anı tümseği” dönemi olarak, kendilik tanımlayıcı anılarımızı edindiğimiz dönemdir¹⁵. Bu anılar, kendilikle (selfhood), olay yaşandıktan sonra uzun süre devam eden, kalıcı ve önemli bir ilişki içerir” (Williams ve Conway, 2015: 60-62). Paylaşım içeriği incelendiğinde, Old Laik Days’in de benzer bir tarihsel dönem ve yaş aralığına hitap ettiği söylenebilir. “Cavanaugh (1989), ‘nostaljinin insanların zaman içindeki dönüşümü anlamlandırmasına yardım ettiğini’, Kaplan ise, ‘nostaljinin genç yetişkinlerdeki idealize edilmiş çocukluk ve masumiyetin

¹⁴ Ewen, dünyada da ‘90’lara yönelik bir nostalji dalgasından söz etmekte ve bu durumu, sosyal medya ve akıllı telefonlar öncesi, yüz yüze ilişkilere daha fazla izin veren son dönem olmasına, ayrıca Thatcherism ve Reagenism sonrası Üçüncü Yol arayışları ve Berli Duvarı’nın yıkılıp, Soğuk Savaş’ın bitmesi gibi ümit vaat eden durumların varlığına bağlamaktadır. Bkz, Ewen, 2020.

¹⁵ “TÜİK verileri uyarınca 2018 yılında nüfusun yaklaşık %59’unu otuz yaş ve üstünün oluşturduğu düşünülürse, seksenlerden doksanlara uzanan zaman dilimi hem nüfusun büyük bir kısmının çocukluk ve gençlik yılları olması nedeniyle bireysel, hem de yaşanan politik ve sosyo-ekonomik dönüşümün kapsamı nedeniyle toplumsal bir nostaljinin konusu olacaktır” (Dede ve Çoruk, 2020: 7).

kayıyla başatmenin bir biçimi' olduğunu belirtir" (akt. Kalinina, 2016:11). Hesap yöneticisinin 1 Temmuz 2023'te Aydeniz ile yaptığı görüşmede verdiği bilgi uyarınca, takipçilerin %49,7'si 25-34 ve %27'si ise 35-44 yaş aralığındadır (Dede ve Aydeniz, 2024: 57)¹⁶. Bu durum bize takipçilerin bir kısmı bağlamında "exo nostalji"nin de (Berliner, 2015) (kişisel olarak deneyimlenmemiş geçmişe hissedilen nostalji) oldukça güçlü olduğunu göstermektedir.

Hesabın, Türkiye'deki güncel politik gelişmelere, geçmişten paylaşımlarla verdiği yanıt, geçmiş ve şimdi arasında dikotomik bir ilişki kurarak, idealize edilmiş bir geçmiş imgesi yaratma çabasında olduğunu gösterir niteliktedir. Bu bağlamda "yitirilmiş rejim"ın en temel niteliği huzurlu, kimsenin kimseye karışmadığı, seküler/laik bir yaşam imgesidir. Kasım 2022'de, İstanbul Beyoğlu'nda yaşanan patlama sonrası paylaşılan, "90'lardan huzurlu, sakın ve yeşil Beyoğlu" görseli (@oldlaikdays, 14 Kasım 2022), ya da içki zamları sonrası, eski dönem içki fiyatlarını gösteren paylaşımlar, şimdilerde içki tüketilemeyen kamusal mekânlardaki içki menüleri gibi (@oldlaikdays, 28 Kasım 2022, Barış Manço Kurtalan Ekspresi Fiyat Listesi) daha birçok post, bu karşılaştırmaları ve idealize edilmiş bir "Eski Türkiye" imgesini göstermektedir.

Ana odak '90'lar olsa da, hesabın dönemleme konusundaki esnekliği, yüceltilen ve sabitlenen *prelapsarian*, tekil bir Altın Çağ döneminden çok, geçmişte kalan her şeye yönelen, kümülatif bir nostalji duygusunun öne çıkarıldığını göstermektedir (Tannock, 1995: 456-57)¹⁷. Masumiyet ve bozulmamışlığa atıfta bulunan, Adem ve Havva'nın cennetten henüz dünyaya indirilmediği zamana ilişkin anlamındaki "prelapsarian" kavramı, yüceltilmiş bir Altın Çağ'ın, bir kesme, kayıp (cut) vb. ile bittiği ve *postlapsarian* bir şimdi ile sürdüğü durumları anlatır. "Postlapsarian şimdi", eksik, yetersiz, baskıcıdır. Buna göre nostalji, kesme ve bugünden önceki Altın Çağ'a, masumiyet zamanına hissedilen duygudur (Tannock, 1995: 456-57). Hesap her ne kadar tekil bir Altın Çağ

¹⁶ Sosyal medya hesaplarının takipçi profiline dair bu tarz bilgilere erişmek imkânsız yakındır (Vicente, 2023, Nguyen 2021). Bu mecralara girişte, gerçek kimlik bilgileri değil, beyana dayalı kimlikler kullanılmaktadır. Bu nedenle araştırmacılara, takipçilerin sosyo-demografik kategorilerinden ziyade eylemlerine odaklanılması tavsiye edilir (Androutsopoulos, 2013). Bu istatistiki bilginin de ancak ortalama düzeyde gerçekliği yansıttığı düşünülebilir.

¹⁷ Prelapsarian ve kümülatif nostalji ayrımı için bkz. Schwarz, 2009.

nostaljisi içermese de, paylaşımlara gelen yorumlarda, AK Parti'nin iktidara gelişi ile “postlapsarian şimdi” başlar. “İstiklal Caddesi 2002” başlıklı paylaşıma yapılan yorumlardan: “Ülkenin tadının tuzunun olduğu son yıl”, “Son laik dönemlerimiz”, “Henüz daha ülkenin üstüne karanlık çökmemiş”, “Malum sene”... (@oldlaikdays, 17 Şubat 2021).

Muhtemelen Türkiye'nin özellikle 2016 darbe girişimi sonrası yaşadığı olağanüstü hâl ve onu takip eden otoriterleşmenin henüz yaşanmadığı, Başkanlık sisteminin getirdiği radikal dönüşümün ve eski siyasal ve kültürel sistemden tamamen farklı bir politik tarz ve kurumlaşmanın oturmadığı 2012 ve öncesi, AK Parti siyasal hegemonyasının henüz tam yerleşmediği bir döneme tekabül etmektedir. Bu bağlamda, Eski Türkiye'nin kültürel sembolizminin sürebildiği AK Parti dönemleri de nostaljinin konusu olabilmektedir. Son yılların temel niteliği ise, eski popüler kültürün, ülkedeki dönüşümle birlikte, niş alanlara -sosyal medya ya da streaming platformlarına- çekilmesi¹⁸ ve ana akım medyada siyasal iktidarın Yeni Osmanlıcılık ekseninde, yeni bir popüler kültür inşasına soyunmasıdır ve bu, *Eski Rejim*'in hegemonya ve iktidarını önemli ölçüde yitirdiğini göstermektedir.

Kanımca bu durum, Özyürek'in “Modernlik Nostaljisi” kitabında ele aldığı, 1990'ların sonunda artan “Erken Cumhuriyet Dönemi” nostaljisinden farklı bir “yitirilmişlik” duygusu içermektedir. Özyürek 2000'lerin başlarında yayımladığı çalışmasında, 90'lı yıllarda Refah Partisi'nin belediyelerdeki başarısı ve geçici iktidar ortaklığının tetiklediği Kemalizm ve Erken Cumhuriyet nostaljisini etnografik bir yöntemle ele almıştı. Şüphesiz bu dönemde rejim henüz “yitirilmemişti” ama karşı-hafıza daha görünür ve güçlü hale gelmişti. Bunun yarattığı panik duygusu, nostaljiyi tetiklemiş, neoliberal tüketim kalıplarıyla beslenen duygular, Erken Cumhuriyet dönemi ve Mustafa Kemal Atatürk'e yönelen bir “modernlik nostaljisi”ne dönüşmüştü (Özyürek, 2006). Bu bağlamda, 1990'lar sonu, Refah Partisi'nin rejime yönelik bir tehdit olarak algılanmasıyla tetiklenen ve “halka inmiş”, “halkın benimsediği”, “sivil” bir *ethos* olarak Cumhuriyet ve

¹⁸ Tam da bu noktada İbrahim Tatlıses'in İboşov adlı programının Star TV'de yeniden başlaması ile sosyal medyada yarattığı “Eski Türkiye” nostalji dalgasını anmak gerekir. Ekşi Sözlük'te 2500'e yakın entry ve #iboşov hashtag'i, bu nostaljik “gündem belirleme” hakkında fikir vermektedir.

Atatürk fikrinin yataylaştırılmaya çalışılmasıyla bağlantılı bir nostalji dalgası olarak belirmiştir. Bu nostalji dalgasında yaratılmak istenen *ethos*, Cumhuriyet'in ilk yıllarının heyecanı, enerjisi, idealizmi, "halkın Atatürk'ü" ve onun etrafında gönüllü olarak kenetlenmiş bir halk fikri ve duygusudur. Dolayısıyla görünür kılınmak istenen, halk nezdinde rejimin sağlamlığıdır. Günümüzdeki nostalji dalgasında özlem duyulan ise, sadece erken Cumhuriyet dönemi değil, hemen tüm Cumhuriyet tarihidir. Nostalji hissedilen, kurumlarıyla, kültürüyle, tarih anlatısıyla, topyekûn yitip gittiği, tahrip edildiği düşünülen bir ülke ve rejimdir, nostaljinin ana nesnesi "yitirilmiş rejim"dir. Nostaljik özneleri birbirine bağlayan temel bağ ise AK Parti'ye ve politikalarına yönelen kızgınlık ve öfkedir. Bu bağlamda, Old Laik Days takipçilerinin endo ve exo nostalji (Berliner, 2015) bağlamı farketmeksizin, genel bir "yitirilmiş rejim nostaljisi" içinde oldukları, yorumlardan hemen farkedilebilir. Yitirilmiş rejim nostaljisi, iki ana söylem altında izlenebilir: Yukarıda sözü edilen laik/seküler yaşama duyulan özlem ve ona ek olarak Eski-Yeni Türkiye politik seçkinleri karşılaştırması.

Ahmet Necdet Sezer'in dünya liderlerini Çankaya'da bir yemekte ağırladığı ve eşi ile birlikte gelenleri karşıladığı görüntülere yapılan yorumlar, Eski ve Yeni Türkiye'nin politik elitlerini karşılaştıran en iyi örnek olarak öne çıkar:

"Ah canım ülkem...Modern Türkiyenin son savunucuları"

"Ülkenin kaliteli olduğu son zamanlar"

"Türkiye Cumhuriyeti'nin son cumhurbaşkanı", "Neredesin eski Türkiyemmm:(" (@oldlaikdays, 31 Ocak 2021).

Bu paylaşımın sık sık tekrarlandığını belirtmekte fayda var. 27 Aralık 2022'de, yeniden paylaşılan aynı post'a gelen yorumlardan:

"Her şeyin kalite olduğu, avamlıktan uzak zamanlar"

"Ağlamıyorum, gözüme laiklik kaçtı" (@oldlaikdays, 27 Aralık 2022).

Görüntülerde Sezer ve Eşi konukların ellerini sıkmakta, kimi konuklar, Semra Sezer'in elini öperek iltifat etmektedir. Semra Sezer'in kıyafeti, Ahmet Necdet Sezer'in duruşu, sıkça yorumlara konu olur. Yitirilmiş rejim nostaljisinin önemli bir unsuru, eskiden daha "medenî" ve "laik/seküler" olarak tahayyül edilen devlet elitine duyulan özlemdir:

"Beyefendi. Kültür ve klas akıyor"

“Bir keresinde trafikte karşılaşmıştım ne konvoy ne koruma falan vermişti hatırlıyorum”, “Kalite buram buram akıyor”.

“Vay beeee nerdeeee nereye ozmaankar medeniyet kokuyor güzel ülkem”¹⁹ (@oldlaikdays, 31 Ocak 2021).

Yine bu paylaşımda, Jacques Chirac, Tony Blair, Silvio Berlusconi, George Bush Jr. gibi Batılı ülkelerin liderlerinin Çankaya’da topluca bulunması, Türkiye’nin büyük ülkeler nezdindeki itibârı olarak düşünülür ve Batı ittifakındaki saygın yerinin göstergesi olarak yorumlanır. Bu bağlamda yitirilmiş rejim nostaljisinin bir diğer önemli veçhesi, Türkiye’nin ait olduğu kültür ve siyaset ittifakı ekseninin değişmesi ve buna yönelik eleştiri ve mağduriyet vurgusudur:

“Şimdi kaç tane devlet adamı gelir, ya da kaç tane kabile reisi...”

“Şimdi 26 ülke lideri toplayamayız”

“Şimdi hep Araplar:) En son bu dönem cumhuriyet kokuyormuş”

“Bu saatten sonra gelse gelse kabile reisi felan gelir afrikadan” (@oldlaikdays, 31 Ocak 2021).

Yitirilmiş rejim nostaljisinin ikinci biçimi, “laik/seküler yaşama duyulan özlem” temasıyla ortaya çıkar ve “yaşam tarzı” bağlamında kendini gösterir. Özellikle içki ve kadın bedeni bağlamı paylaşımlarda, nostalji doğrudan geçmişle bugünü kıyaslamak ve bugünü eleştirmek üzere kullanılır. Ankara Birası reklam afişleri paylaşımına gelen bazı yorumlar şöyledir örneğin: “Laik olduğumuz zamanlar”, “İçkiye alkol değil, içki denilen günler” (@oldlaikdays, 28 Ocak 2021). Troy bira reklamı: “Malum dönem iktidarından hemen öncesi, herkesin hayatına kimsenin karışmadığı son zamanlar” (@oldlaikdays, 16 Aralık 2020). Adnan Şenses, “Doldur be Meyhaneci” şarkısının klibine yapılan yorumlardan: “Rakının su fiyatına satıldığı ve su niyetine böyle içildiği bir dönemdi. Şimdi birayı damla damla içiyoruz.” (@oldlaikdays, 8 Ocak 2021). 31 Aralık 2002 yılbaşı gecesi Nez’in özel dansı eşliğinde söylediği “Sakın Ha” şarkısına yapılan yorumlardan birkaçı: “The last laik days”, “Güzel günlerin son gecesi”, “Afganistan, Suriye, İran vs, ne zoruma gidiyor bunlara Türkiye’yi eklemek” (@oldlaikdays, 25 Aralık 2020).

¹⁹ Yorumlardaki cümle düşüklükleri ve yazım hataları düzeltilmemiştir.

Örneklerden görüldüğü üzere, “yitirilmiş rejim nostaljisi”, Batı kavramını kurucu öteki olarak alan ve bunu “medeniyet/uygarlık” söylemi ile politik elit ve devlet sembolizmi, gündelik hayat ve kadın bedeni bağlamında çerçeveleyen bir tür oksidentalizm (*garbiyatçılık*) ile şekillenir. Batı bir “arzu nesnesi” ve “kıyas-referans” noktası olarak, kolektif bilinçaltının mitik bir parçasıdır (bkz. İnce, 2015). Tam da burada muhafazakâr muhayyilenin “mağduriyet” söyleminin, “karşı-mağduriyet” olarak biçimlenmesine tanık oluruz. Modernleşme hikâyesi bağlamında “Batı”, özellikle sağ muhafazakâr söylemde, ancak aslında hemen hemen tüm toplumu kapsayacak biçimde, bir “kurucu öteki” olarak işlev görür.²⁰ Batı’yla karşılaşma, bir travma ânına tekabül etmektedir. “Yetersizlik, eksiklik, hayranlık, nefret, acz, aşağılanma, haset, iğrenme, hınç tayfında bir *duygu arşivine*” (Cvetkovich’den akt. Tokdoğan, 2020: 102) karşılık gelen bu travma, Batı’ya karşı alınan pozisyona göre farklı bir mağduriyet biçimi alır. Batıcılar imrenme, hayranlık, utanma ve kimi zaman bir öz-nefrete ve iç-şarkiyatçılığa varacak güçte bir kompleksle kurucu öteki mağduru olurken, Batı karşıtları ise aşağılanma, eziklik, özgüven kaybı ve bir yandan da hayranlık duyulan şeye karşı girilen reddiye temelinde biçimlenen bir hınç ve iğrenme duygusu ile Batı’nın mağdurları olurlar (bkz. Tokdoğan, 2020). Böylece iç-şarkiyatçılık, “içselleştirilmiş oryantalizm” olarak Doğu’nun (Batı-dışının) kendi üzerine üretilen bilgiyi yeniden inşa etmesi halini alır (Başaran-İnce, 2014:15-18). Self-oryantalizm, oto oryantalizm (Lie, 2001), tersten

²⁰ Esra Özyürek, Modernlik Nostaljisi kitabında, Cumhuriyet’in 75.yıl kutlamaları bağlamında açılan “Bir Yutuş Yaratmak” sergisinin küratörü Boğaziçi Üniversitesi’nden Tarih Profesörü Zafer Toprak ile yaptığı görüşmeden bahseder. Bu görüşmede Toprak, serginin temel hedefinin “Türk kamuoyunu Avrupa Birliği’nin parçası olmaya hazırlamak” olduğunu söyler ve ekler: “Hiçbir ulusal karakter taşımayan resimler seçtik. Bu resimleri herhangi bir ülkeye götürebilirsiniz, kimse resimlerdekilerin Türk olduğunu anlamaz. Türk kimliği arayışında değildik (...) Türk toplumunun Avrupa Birliği için hazır olduğunu göstermek istedim”. Özyürek’e göre bu, “Ortadoğu bağlamı hakkında ipuçları vermeyen resimler seçmekti” (2006: 79). Sergiden iki yıl sonra yapılan bu görüşmede Toprak, “Serginin asli vurgusunun, Kemalist reformların Türkçü olmaktan çok, evrensel (Batılı olarak okuyun) karakterini vurgulamak için oluşturulduğunu belirtir” (Özyürek, 2006:78-79). Özyürek, Toprak’ın bu yorumunu, “Avrupa yabancı bakışı”nın sergi organizatörleri tarafından dikkate alınması olarak yorumlar. Onun deyişile: “Sanki Avrupa Birliği’nden hayali yetkililer, Türkler gerçekten modern ve Avrupalı mı diye inceleyecekmişçesine”, mahcubiyetten kaçınmak için oluşturulmuş bir içerik vardır (a.g.e: 78). Kutlamaların genelinde de Batı ile mesafeden çok (savaşlar vb.), yakınlıklar (erken Cumhuriyet döneminin Batılılaşma çabaları) ön plana çıkarılır (a.g.e: 79). “Batı bakışı”, iç-oryantalizmin önemli göstergelerinden biridir. Kendisini sürekli “Batı” perspektifinden değerlendirmek ve bu dış ölçütün kendini görme biçimini içselleştirme, politik ve kültürel alandaki imgelemin hemen tümünü işgal eder. Bu durum ise öz-kimliği (self-identity) sürekli kuşatan bir içsel güvensizlik duygusu yaratır (Lau, 2009:580).

oryantalizm (reverse orientalism) (Sekii, 1987'den akt. Harada, 2006), yeniden orientalizm (re-orientalism) (Lau, 2009) gibi isimlerle de adlandırılan iç-şarkiyatçılık, temelde Said'in, "Şarkiyatçılığın, Doğu'ya da bir biçimde hegemonik bir söylem olarak nüfuz ettiği" tespitine dayanır: "Avrupalı olmayan halklarla, kültürlerle karşılaştırıldığında, Avrupalı kimliğinin diğerlerinden üstün olduğu fikri" (2003:16-17; Harada, 2006: 11). Bu bağlamıyla iç-şarkiyatçılık, "Batı epistemolojisinin Doğu'yu algılama biçimini ve Batı hegemonyasını benimseme, içselleştirme ve bu algı üzerinden kendi kendini Ötekileştirmedir" (Başaran-İnce, 2014:21). Lau'nun sözleriyle "yeniden oryantalizm", Doğu'yu Batı'ya göre tanımlamaya devam etmek, bu bağlamda iki kavramı da içeren stereotipler üretmektir. En kötü halinde bu durum, peşin hükümlü, bozulmuş, dogmatikçe genelleştirilmiş temsiller sunar (Lau, 2009: 589-590). İç-şarkiyatçılık günün sonunda Said'in şarkiyatçılık'a dair eskimeyen tespitinin doğrulanmasıdır aslında: "Garp ile Şark arasındaki ilişki, bir iktidar, egemenlik ilişkisidir, derecesi değişen karmaşık bir hâkimiyet ilişkisidir" (2003:15). İç şarkiyatçılık, bu iktidar ilişkisinin Şarklı aleyhine vardığı en uç biçimdir. Şarklı'nın kendilik bilincinin süregelen bir ast-üst ilişkisine tâbi kılınması ve bir "dış göz" aracılığıyla denetlenmesi hâli. Aynı zamanda Batılı'nın Şark'ı temsilinin yerini, Şarklı'nın kendi kendini oryantalist temsilinin alması.²¹ Kimi durumlarda ise, Şark'ın diğer Şarklı'yı Batı temsilleri üzerinden tanıması: Japonya'nın Arap temsillerinin Batılı kaynaklardan şekillenmesi gibi (Harada, 2006: 7-8). İç-oryantalizm, çoğu zaman, Said'in "örtük şarkiyatçılık" olarak adlandırdığı, neredeyse bilinçdışı bir biçimde işler. Örtük şarkiyatçılıkta, Şark'ın temsillerine ilişkin "oybirliği, istikrar, süregelenlik büyük ölçüde değişmeden kalır" (2003:218). Örtük şarkiyatçılıkta, bilgiden çok duygular, stereotipler ön plandadır. Şark, "şehvet düşkünlüğünü, zorbalık eğilimini, sapkın zihniyeti, savsaklama alışkanlığını, geriliği" çağırıştırır (2003.217). Batı-dışı, periferik ve geç modernleşmiş Türkiye gibi ülkeler için, Şark'a dair bu temsilde herhalde "gerilik" en rahatsız edici nitelik olsa gerektir. Nitekim yukarıdaki yorumlarda eskiden Batılı politikacıların yerini şimdi Arap ve Afrikalıların alması, doğrudan bu örtük iç-şarkiyatçılığı

²¹ Said, Marx'a atıfla "Onlar kendilerini temsil edemezler, temsil edilmeleri gerekir" (Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'inden) cümlesini şarkiyatçılığın mottosu olarak kitabının çoğu yerinde kullanır. Oysa kimi zaman Şark kendini ve bir diğer Şarklı'yı iç-şarkiyatçı bir üslûpla temsil edilir kılabilir. Erken Cumhuriyet dönemi basınının Kürtleri temsilinde bu dil izlenebilir (Başaran İnce, 2014). Harada da Japonya'nın ürettiği Çin ve Kore'ye yönelik emperyal, oryantalist temsillerden bahseder (Harada, 2006: 7-8).

tetikler. “Uygarlaşmamış”, Şarkiyatçı kabullerin yükünü taşıyan bir sözcüktür” (Said: 2003:219). “Afrika’dan gelecek kabile reisi” “kalıp sözlerde açığa çıkan, Şark’a dair tasavvurların yıllar içinde biriktirdiği öz” (Said, 2003:233) anlamına gelen örtük şarkiyatçılığın bir dışavurumu olarak düşünülebilir.²²

Old Laik Days’in bu çalışmada incelenen seçki dışındaki içeriğinde de benzer bir iç-oryantalist dil kendini gösterir.²³ Hatta daha güncel yorumlar, iç-şarkiyatçı dilin gittikçe de güçlendiğini düşündürür niteliktedir: “29 yıl önce İstiklal Caddesi” paylaşımına gelen yorumlar: “Turistler bile kaliteliydi”, “Sağdan soldan arapça şarkıların çalmadığı, yolun araplarla dolu olmadığı zamanlar”, “Bedeviler ülkemizi işgal etmeden önce medeniyet vardı” (@oldlaikdayss, 23 Mart 2024). İstiklal Caddesi görseline yapılan yorumlardan: “Yazık bir de şimdiye bak her yer medeniyetten yoksun kara kara insanlar”. (@oldlaikdayss, 2 Mart 2024). Taksim 1957 paylaşımına gelen yorumlardan: “Ne arap, ne yobaz, ne türban vardı. Sadece Türklerin Türk Cumhuriyeti. Şimdiki halimize bak” (@oldlaikdayss, 22 Ekim 2023). 1993 nüfus sayımı videosuna gelen yorumlardan: “Arap bedevileri dolmadan önce güzel ülkem” (@oldlaikdayss, 28 Ocak 2024).

²² Örtük şarkiyatçılık, geniş bir yelpazeden, her ideolojiyi kuşatan bir bilinçaltı akış olarak görülebilir. Mirgün Cabas’ın Savcı Sayan’ın Ağrı Belediye Başkanlığı’nı kazanması nedeniyle attığı tweet buna örnek olarak gösterilebilir: “Bana n’aber, Savcı Sayan kazandı diye gelmeyin. Adamın bundan sonra yaşayacağı yer Ağrı arkadaşlar. Başka sözüm yok.” (01.04.2019 Twitter paylaşımı). Benzer bir örtük iç-şarkiyatçılık Mine Kırıkkanat’ın Ekrem İmamoğlu’nun İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nı kazandıktan sonra ailesi ile fotoğrafını içeren paylaşım yaptığı yorumda izlenebilir: “Çeyrek yüzyıldır İstanbul’a yakışır düzgün bir aile fotoğrafına hasret kalmışım. Teşekkürler İmamoğlu ailesi. Bu fotoğraf gönlümde çiçekler açtırdı. (01.04.2019 Twitter paylaşımı) Takipçilerin önemli bir bölümü fotoğrafın dış görünüşüne yönelik, dolayısıyla “başörtüsü” bağlamıyla ilgili yönlerini eleştiren yorumlar yapınca, Kırıkkanat “Gülyüzlü, çocukların ezilmeyip sevildiği, gözlerinin içi mutlulukla parlayan MÜTEVAZİ ve gösterişten uzak Türk ailesini anlıyorum” yorumuyla, takipçilerine yanıt verdi (vurgu metnin orijinalinden, 02.04.2019, Twitter paylaşımı). Şüphesiz Kırıkkanat’ın niyeti okunamaz. Ancak takipçi yorumlarının hatırı sayılır kısmında, CHP seçmeni de dahil olmak üzere, ilk çağrışımın başörtüsü olması, toplumda iç-şarkiyatçılığa dair algının (anti ya da pro- yanında ya da karşısında) güçlü bir damar olduğunu gösterir niteliktedir.

²³ Aydeniz tezinde bu konuyu “Avrupalılaşmak ve Araplaşmak Arasında Kimlik Krizi” bölümünde örneklerle incelemiştir. BBC’nin gözünden Türkiye, Eurovision’da sağlanan başarıların getirdiği özgüven, Dünya Kupası başarıları temalarına odaklanan çalışma, “Batılı bakış”ının, ulusal kimliğin inşasındaki önemini fark etse de, analizini betimsel bir düzeyde sürdürmüştür. Bu bakış’ın, tarihsel olarak, ulusal bellekteki yarılmaları, iç-oryantalist bir dil ile beslediği tartışmasına girmemiştir. Bkz; Aydeniz, 2023: 105-118. Dede ve Aydeniz’in makalesinde (2024) Meltem Ahıska’ya atıfla “garbiyatçı fantezi” ile şekillenen bir kurgu olarak Avrupa bakışı ve ulusal kimliğin inşası ve modernleşme sürecinde bu bakış’ın onayına duyulan önem bağlamından bahsedilse de, bu dilin kimi zaman evrildiği iç-şarkiyatçı bağlamdan söz edilmemiştir.

Bu söylem, erken Cumhuriyet döneminden günümüze ulusal bellekteki kırılmaları izlememize olanak veren bir seyir izler. Örneğin, AKP'nin İslâm'a öncelik veren ve Osmanlı imgesi ile harmanlanmış bir Türklük bağlamında yeniden formüle ettiği milli kimliğin temel motivasyonlarından biri, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel hinterlandında iş görmek, bu emperyal imgeyi yeniden diriltmektir (bkz. Tokdoğan, 2020). Old Laik Days takipçileri tarafından “kabile reisleri ve Araplar/Afrikalılar”, dolayısıyla da “Ortadoğulu/Doğulu” olanlarla kurulduğu düşünülen bu dünya, yeni-Osmanlı muhayyilenin aynasında, emperyal güce, bu gücün ve ihtişamın yeniden dirilişine tekâbül eder. Batı'dan kopuşu bir “karşı mağduriyet” olarak algılayanlar, Öteki'nin gözünde, “Dünyayı arkasına alıp Anadolu'ya meydan okuyan”, “halk düşmanı” Kemalist elit, Batılılaşmış aydınlar, “monşerler” yahut “Beyaz Türkler”dir (bkz. Tokdoğan, 2020: 141). Bu kavrayış da en az diğeri kadar, iç-şarkiyatçı bir renk ve aşağılama, iktidar kaybı ve haset algısına dayalı bir özgüven eksikliği taşır.

Old Laik Days takipçilerinin çoğunun medeniyet olarak Batı'yı işaretlemeleri ve yorumların tonundaki şarkiyatçılık /iç-şarkiyatçılık, eski günlere duyulan nostaljide somutlanan bir karşı-mağduriyet söylemi olarak ortaya çıkar. Doğu'ya, aşağılama temelinde yönelen oryantalizm/iç-oryantalizm, Batı'yı “arzu nesnesi” olarak kavrayan bir oksidentalizm ile ifade bulur. Yönetenlerin kılık kıyafetini, mekânları, törenleri, kadın-erkek ilişkilerini de temel alan bu sembolizm, mazlumluktan muktedirliğe evrilen, yol açtığı demokrasi açığı ile toplumsal hayatı muhafazakârlaştıran, güç ve gösterişi iktidar sembolizminin temel ögesi haline getiren ve ekonomik krizler nedeniyle yaşam standardını düşüren Öteki'ne duyulan hıncın, geçmiş sembollerle kıyas bağlamında bir “karşı-mağduriyet” biçimi olarak ifade edilmesine yol açar. Beri yandan bu söylem, yöneldiği iç-oryantalist dil nedeniyle, dünün mağdurunun mağduriyetini pekiştirir. Nitekim, temelde “CHP ve zihniyeti” kalıbıyla dile dökülen bu düşünce, aynı zamanda öfke ve hınca dayalı, sembollerle örülü bir duygu alanıdır ve ulusal belleğin en temel fay hatlarından biridir. Özellikle Ak Parti dönemi siyaseti açısından kurucu bir söylem olarak karşımıza çıkar. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve Cumhuriyet'e geçiş ile birlikte, Tanzimat ve sonrasında Batı'yla karşılaşma ânında tezâhür eden “aşağılanma, haset ve iğrenmenin, çoğunlukla da güvenlik kaybı, özgüven kaybı, topluluk ve aidiyet duygusu

kaybı, iktidar kaybı, umut kaybı (...)” (Hoggett’ten akt. Tokdoğan, 2020: 101 ve ayrıca bkz. Açıkel, 1996) olarak zuhur ettiği hınç, “İçimizdeki Batı” olarak Cumhuriyet’in kurucu elitine, diğer bir deyişle “CHP ve zihniyeti”ne yönelir. Dolayısıyla tüm bu kayıp ve travmanın baş sorumlularından biri, “laikçi” uygulamaları ile “millete, milletin değerlerine, milletin kutsallarına karşı aleni bir savaş yürü[ten]”²⁴ CHP zihniyetidir. Bu söyleme göre sağ partiler hükûmet olsalar da, iktidar olamazlar çünkü iktidar (dolayısıyla Devlet) “Kemalist, seçkinci, laikçi” kitlenin egemenliği altındadır. 27 Mayıs ve 28 Şubat Darbeleri, bu tespitin kanıtı diğer mağduriyetler olarak belirir (Tokdoğan, 2020). “Güçlü bir kurbanlık duygusu, sosyal anlamda acı çekmişlik söylemi ve haset, hınç ve intikam duygularını harekete geçiren bedensel pratikler (...) politik paranoya, kendi yaralarına süreğen bağlılık, acı çekme ve hepsinden önemlisi komplo teorilerine tutsaklık (...) tepkisel/gerici mod, eş zamanlı olarak iktidarsızlık, sorumsuzluk, kendine acıma ve gücün kutsanması duygularını harekete geçiren tutarsız bir özneleşme” (Yılmaz, 2017:482-484) bu mağduriyetin temel niteliklerini oluşturur. Politikacıların kamusal görünürlüğü olan mekân ya da ritüellerde ağlaması gibi duygusal edimlerle de bu mağduriyet ifade edilir (bkz. Aslan, 2016: 25).

Günümüzde ise “Eski Türkiye” mağdurlarıyla birlikte, artık “Yeni Türkiye” mağdurları vardır. Bu mağduriyet şüphesiz, yüzyıldan fazla bir süreye yayılan ve ontolojik bir hınçtan beslenen sağ-muhafazakâr mağduriyetle aynı saiklerden beslenen ya da onun kadar “külliyyatı” birikmiş, kanalları belli ve görünür bir mağduriyet değildir. Bu mağduriyetin kaynağını, kimi değerleri tahrip ettiği düşünülen Ak Parti politikaları oluşturmaktadır. Bu değerler kimi zaman laiklik, Atatürkçülük, milliyetçilik olabildiği gibi, kimi zamansa, muhaliflere yönelik otoriter politikalara, kentlerin gigantomani projeler için tahribine yönelik tepki olabilmektedir. “Sınıf düşmek”, yani artık eskisi kadar rahat tüketmemek de Eski Türkiye nostaljisini tetikleyebilmektedir. Kimi öznelerde bu değerler iç içe de geçebilir. Diğer bir deyişle bu nostalji; “AKP Türkiye’inde masumiyetin

²⁴Recep Tayyip Erdoğan’ın AK Parti 4.Olağan Büyük Kongre Konuşması’ndan aktaran Tokdoğan, 2020: 115.

kaybı sonrası hayat”ın²⁵ (Orhon, 2020:36) “reaksiyon olarak nostalji” kipinde kendini gösteren ve eylem düzeyinde “kıra/kıyıya göç, çekilme, toprağa dönüş” biçimleri alabilen (Orhon, 2020, 40) ya da günümüzde Z kuşağında doğanların 2000’lerin başına nostalji hissetmelerine neden olabilen (Arslan, 2024), hatta Beyaz Show’un yeniden başlayacağı haberleri ile 2010 yılına geri giden bir nostaljiyi (Dede ve Aydeniz, 2024:45), tetikleyebilen bir mağduriyet biçimidir. Politik dönüşüm, bu nostaljinin önemli bir nedeni olsa da, son yıllardaki ekonomik sorunların da karşı-mağduriyet ikliminin artmasına neden olduğu söylenebilir. Özellikle 2000’li yıllara çocukluk dönemleri denk gelen gençler açısından, içinde bulunduğumuz süreç, “gençliklerine mal olan” bir döneme işaret etmektedir. “*Meme* kültürü vasıtasıyla 2018 dolaylarında internet literatürüne girmiş olan “doomer” kavramı; henüz yirmili yaşlarda hayattan ümidini kesmiş, boşluğa düşmüş ve adeta yaşlanmış bir genç tasvir eder” (Arslan: 2024). Old Laik Days’in takipçilerinin hatırı sayılır bir bölümünün bu yaş grubu olduğunu hatırlatalım. İklim krizi, ekonomik kriz, toplumsal ve kültürel krizin eşlik ettiği bu kökten dönüşüm, gençlerde sosyal medyada sıkça gördüğümüz “ömrümüzü çaldınız, gençliğimizi bitirdiniz” sözleriyle, özellikle tüketim kültürü (geçmiş yılların fiyatlarını bugün ile kıyaslamak) bağlamında ciddi bir nostaljik tepkiye dönüşmüş durumdadır. Dolayısıyla “Eski Türkiye”, gençler için çocukluklarına denk gelen, refah sunabilen AK Parti dönemlerini de içermektedir. Bu bağlamda, “yitirilmiş rejim”e dair mağduriyet algısı, sadece laiklik, yaşam tarzı, Atatürk imgesini içeren bir boyut içermeyebilir, bunlarla birlikte ya da ayrı, yaşam konforuna dair bir göndermesi de olabilir. Orhon’un belirttiği gibi, “kayıp ya da kayıp hissi nostaljiyi önceler (...) bu kayıp geçmişin saptanabilir bir parçasının kaybindan çok, bir yaşam biçiminin, güvenlik hissinin ya da gündelik yaşamdan alınan tatminin” kaybı olabilir (2020: 35). “Kayıp hissi”, “Eski Türkiye”den “Yeni Türkiye”ye geçiş sürecinde yaşanan –ve dünyanın yaşadığına kıyasla çok daha şiddetli olan–

²⁵ Orhon, yakın tarihten bir dizi travmatik olayı (Ankara Gar Katliamı, Suruç Katliamı, bu olaylarda ölenlerin bir maçta yuhalanması, Tarih Elçi’nin öldürülmesi, doğayı tahrip eden ranta dayalı projeler vb.) sıraladıktan sonra, “Bu anların her biri, kendini sınırları gittikçe iktidar yanlısı olmaktan yana çizilerek daraltılan toplum tahayyülünden bütünüyle dışlanmış hissedenler açısından aidiyet ve bağlılık sorunları üretmiş anlardır” (2020: 38) sözleriyle “masumiyetin kaybı”na işaret eder ve aslında kimileri için moderniteden, kentten kaçış ve “pastoral nostalji”yi tetikleyen “karşı-mağduriyet”in sınırlarını da çizmiş olur.

kalite düşüşü”ne (Arslan, 2024) bağlanabilir. Dolayısıyla son yıllardaki politik, kültürel ve ekonomik dönüşüm, farklı saikler ve dönemler için olsa da, toplumda mağduriyet hissinden beslenen bir nostalji dalgası yaratmıştır. Bu nostalji dalgasının önemli bir nedeni de kanımca “siyasallaşmasına imkân tanınmayan, bastırılmış öfke”dir. Bu bağlamda, Ak Parti iktidarı mağdurlarının temel duygusu, doğrudan muhalefet yolları tıklandıkça, nostalji ile ifade bulan bir hınçtır. “Hınç, Scheler’in yorumuyla güçlü duyguların zayıflık, iktidarsızlık, korku gibi nedenlerle ifade alanı bulamaması, bastırılması, baş edilmez bir hâl alması durumunda ortaya çıkar. Dolayısıyla hınç, ağırlıklı olarak tahakküm altında olanların duygusudur” (akt. Tokdoğan, 2020: 162, Scheler, 2004:9). Sosyal medyadaki yaygın “Silivri şimdi soğuktur” ifadesinin, bu hıncın mizâhi bir sublimasyonu olduğu düşünülebilir. İfade ve toplanma özgürlüğünün kısıtlandığı otoriter bir sistemde, “aşağılanma, haset, nefret, kaygı, öfke gibi duyguların dışavurumunun *engellendiği* koşullarda, hınç oluşur. Hınç insanı ne eyleyebilir, ne unutulabilir. Üstelik hınca yol açan bütün duyguların bastırılması, hınç insanının zaman algısını dahi değiştirir, onu ebedi/kalıcı bir geçmişe hapseder” (Fantini’den akt. Tokdoğan, 2020: 163). “Farklı bir anlamda *ressentiment* (hınç, y.n.), her zaman belli bir oranda *romantik zihniyetin* bir belirleyenisidir. Bu, en azından belli bir geçmiş çağa (Eski Yunan, ortaçağlar vs.) duyulan romantik özlemin temelinde, asli olarak o dönemin değerleri değil, şimdiden kaçma arzusu yatması durumunda böyledir” (Scheler, 2004: 28). “Yitirilmiş bir rejim”in yerini alan ve hemen her alanda onun tam tersini temsil eden bir şimdi’den kaçan Old Laik Days, hıncı, geçmişe yönelen bu romantik sevgi eşliğinde, onu yücelterek, orada olan biten her şeyi, daha medeni, seküler/laik, özgür, yaratıcı, iyi sıfatlarına sığdırarak bastırır. Sonuçta sağ muhafazakâr mağduriyet, muktedirleştikçe kendisine yönelecek karşı-hıncın toprağını besleyen bir oluşuma dönüşür. Bu hıncın şimdilik ontolojik bir hınç olmaktan çok, ahlâki ve sosyo-politik bir hınç olarak konumlandığı söylenebilir.²⁶ Ancak bu karşı-mağduriyet söyleminin iç-oryantalist dili, muhatabının ontolojik hıncını derinleştirici etkiler gösterebilir.

²⁶ Ahlâki ve sosyo-politik hınç, adaletin tesisi için, adaletsizliklerin giderilmesine ve geçmiş hataların düzeltilmesine yönelik talepler içerir. Ontolojik hınç ise, bütün tazmin taleplerinin karşılanmasına karşın, bireylere yapışıp kalan duygudur. Mağduriyet hikâyeleri, güçsüzlük ve kimi zaman da bu güçsüzlüğe

Paylaşımlara gelen yorumlarda gözlemlenebilen bir diğer unsur, yitirilmiş rejim nostaljisinin, “pozitif etki yaratma, öz saygıyı artırma, sosyal bağları güçlendirme ve varoluşsal tehdit hissini hafifletme” (Sedikides vd., 2008a: 304) işlevi edinmesidir. Nostaljinin “dikotomik bir duygu olduğu ve sürekli bir geçmiş-bugün karşılaştırması içerdiği” görüşünden hareketle (Davis, 1977 ve 1979), ülkenin içinden geçtiği döneme dair umutsuzluk, mağduriyet ve kaygı hissini, geçmiş altın çağlarda bulunan başarılarla daha fazla sarılmayı getirdiği söylenebilir. Kibar Feyzo’dan bir sahne paylaşımına, takipçilerden biri şu yorumu yapar örneğin: “Senaryosuyla, oyuncu kadrosuyla, mizah kalitesiyle, verdiği mesajlarla ne varsa eskilerde var, bugünün komedi filmlerinin basitliği ve seviyesizliği ortada” (@oldlaikdays, 1 Temmuz 2020). Ağır Roman içinse şunlar söylenir: “Baş yapıt...Türk filmlerinin anlamı olduğu zamanlar” (@oldlaikdays, 28 Haziran 2020). Eurovision, Dünya Kupası gibi örnekler de benzer bir özgüveni diri tutar (Aydeniz, 2023). Eski Türkiye’nin TRT’si dahi övgüden payını alır. Yedi Numara adlı diziden bir sahne, “TRT ekranlarından dahi özgürce hayat pahalılığından şikâyet edebildiğimiz ve gözaltına alınmadığımız zamanlar” yorumuyla takipçilerle paylaşılır (@oldlaikdays, 8 Nisan 2023). Eski TRT dizilerinin kalitesi, bu dizilerdeki seküler hayat, takipçilerce övülür.

Nostalji literatüründe sıklıkla tartışılan konulardan biri de, Marcuse ve Jameson’a atıfla yukarıda değindiğim, nostaljinin ilerici, dönüştürücü, devrimci bir potansiyel taşıyıp taşımadığı, yani imgeyi geçmişte sabitleyen dağınık mağduriyetlerin, bugünü hedefleyen bir kamusalılığa dönüşüp dönüşmeyeceği sorusudur. Kimileri için nostalji, olmayan, sahte bir geçmiş imajına gömülü kalmak ve dinamik bir siyasete karşı, muhafazakâr bir Altın Çağ’ı savunmak demektir. Bu nedenle özellikle kimlik siyasetlerinin vazgeçilmezidir (bkz. Boym, 2007). Bu geçmiş imajı, yanıltıcı ve eklektiktir:

“Doğu Almanya’ya hissedilen Ostalgia, yaşamın basit ve mâsum algılandığı bir Doğu Almanya ile ticari kapitalizm belâsı ve korkusu ile yaşanan şimdiki Almanya arasında bir ayrıma dayanır örneğin. Stasi ve parti yoldaşlığı

atfedilen erdem ve yaraları fetişleştirme, ontolojik hıncın belirgin nitelikleridir (Ure’den akt. Tokdoğan 2020, 165). Bu hınç biçimi, Açık’ın “kutsal mazlumluk” olarak kavramsallaştırdığı duruma denk düşer (1996). Hınç duygusu ile ilgili detaylar için bkz. Scheler, 2004; Fantini vd., 2013; Tokdoğan, 2020.

kavramı silinmiş, geriye birbirine yakın bir cemaat, gerçek bir Gemeinschaft'ın saflığı hissi kalmıştır" (Margalit, 2011: 274).

Bizim örneğimizde de, bugünün "mutlak kötülükleri"ne karşı, gülünen, eğlenilen, görece daha kaliteli sanat yapıtlarının üretilebildiği bir ülke imajı vardır. Beyaz Toroslar, fâil-i meçhuller, Susurluklar ya da ekonomik krizler, nostaljinin doğasıyla uyumlu biçimde silinip gitmiştir. Çünkü Tannock'a göre, "Geçmişe, faillik, kimlik ya da topluluk kaynakları bulmak için dönerken, nostaljinin kaynağı kişi kaçınılmaz olarak çelişkili ya da negatif bileşenleri gizleyip geçiştirecektir" (1995: 457). Yine de Old Laik Days'in takipçilerine geçmiş göstererek, bugünü eleştirmelerini ve kıyas yapmalarını sağlamak üzere çizdiği çerçevenin, onları politik bir edime yönlendirme çabası içerdiği gözlemlenebilir. Bu bağlamda

" (...) Nostalji, o dönemin idealize edilmesinden ya da ışıltılar sunmasından kaynaklanmayabilir. Bilâkis geçmişte ve içinde bulunulan zamanda eleştirel yaklaşılan bir geçmiş, bugüne nazaran ehven-î şer bulunabilir. Bu da beraberinde geçmişte çok da konu edilmemiş belli yönlerin yeniden ele alınmasına ve yorumlanmasına olanak tanır. Üstelik bu olanak, Nisbet'in nostaljinin geçmişin gerçeklerine nazaran şimdiki hallere dair açıklayıcı olacağı önermesiyle de (aktaran Davis, 1977, s. 416)" uyum arz ede[r] (Dede ve Çoruk, 2020: 10).

Yukarıdaki alıntıyı doğrularcasına, Takva filminden bir sahneye yapılan aşağıdaki yorumlar, konunun aslında sadece Takva filmi olmadığını düşündürmektedir:

"Takva filmindeki Muharrem karakteri, - tarikat lideriyle olan ilişkisinin gelişmesine bağlı olarak, - dinin parayla olan ilişkisini sorgularken, asıl inandığı dinle bağdaşmadığını farkettiğinde bir dönüşüm yaşayacaktı (...) filmdeki replikte de belirtildiği gibi: "Allah haksızlığı yarına bırakır; ama yanına bırakmaz." Ve din güzel ahlaktır. "Çok alametler belirdi, vakit tamamdır. Haram, helâl oldu, Helâl haramdır..." (@oldlaikdays, 16 Aralık 2020)

"Takva, günümüz Türkiye'sini anlatan çok iyi bir yapıt". (@oldlaikdays, 16 Aralık 2020)

"TRT ekranlarında gösterilse iyi olacak" (@oldlaikdays, 16 Aralık 2020)

Bir başka örnekte, Miss Turkey 2002'de sahne alması için getirttiği Shakira'nın sahne performansına ailesi ile birlikte eşlik eden Cem Uzan'ı gösteren paylaşımın

altında, Cem Uzan’a “ahhaa haaa reis” diyerek onu hem sitâyişle yâd eden, hem de ironiyle dalga geçen yorumlara cevaben “Ülkeyi dolandırıp kaçan adamın değerini bilememişiz diye yazan gerizekâlılarla dolu burası” yorumu görülebilir (@oldlaikdays, 18 Kasım 2020).

Dolayısıyla nostalji, geçmişin daha önce tartışmadığımız, konuşmadığımız boyutlarına bizi döndürebildiği gibi, bugünü konuşmamıza da olanak verir. Bu durum nostaljinin hedonik ve hedonik olmayan işlevlerini hatırlatır. “Nostalji aracılığıyla bir yandan mutluluk, huzur gibi hazzı dayalı, hedonik duygular hissederken, diğer yandan da katılma ve düşünmeye dayalı merak, yaşam amaçlarını aktive etme gibi hedonik olmayan hisler uyandırılabilir” (Wulf vd., 2018: 5-6). “Nostaljinin “sosyal işlevi”, başkalarıyla birlikte hissetme, düşünme ve eğlenme bağlamında işlevseldir ve sosyal medya bu alanda özellikle zikredilir” (Reinecke, Vorderer ve Knop’dan aktaran Wulf vd., 2018: 5-6). Bu sosyal işlev aynı zamanda, yukarıda sözünü ettiğimiz politik olarak konuşulamayan, muhalefet edilemeyen, eyleme dökülemeyen konulara dair birikmiş ahlâki ve sosyo-politik hıncın, akabileceği bir mecra bulması ile de yerine getirilmiş olur. Takva filmiyle ilgili yorum ve beğenilerde, cepheden muhataplara yönelemeyen bu “dolayımlanmış” hıncın, geçmiş imgelerin gölgesine sığınarak gerçekleştirildiği gözlemlenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Nostaljinin temel tetikleyicisi, kimlik krizleridir. Kimlik krizi, üst yapısal değişikliklerin yarattığı sembolik dönüşüme yönelik bir boyut içerebilir ya da sermaye transferinin tetiklediği ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel iktidar kaybı yüzünden gerçekleşebilir. Bu dönüşüm, Osmanlı İmparatorluğu’nun son iki yüzyılından, Cumhuriyet’in tek yüzyılına farklı yoğunluklarda sürmeye devam etmektedir. Bireyleri bütünleyen bir “Ev” olarak, önce Osmanlı İmparatorluğu, ardından Türkiye Cumhuriyeti, bu transferlerin ve yitimlerin somutlandığı nostalji toposları olarak belirir.

Old Laik Days gibi sosyal medya hesapları, günümüzün radikal dönüşümlerle sarsılan Türkiyesinde, geçmişe demir atıp, onun sakin sularında eğlenmeye, gülmeye, özlemeye izin veren bir çıpa işlevi görüyor. Şüphesiz, bu hesapların ikili bir işlev edinebilecek olan popüler kültür seçkisi, pop-nostaljiyi (Dwyer, 2015) besleyerek, bir

yandan hataları ve kusurları konuşulmayan, sorumlu olmadığı bir “yitirilmiş rejim” imgesini beslerken, öte yandan da bugünle sağladığı kıyas imkânı ile, güncel sorunları algılayabilmeyi, eleştirmeyi, Ev’in dönüşümünü görebilmeyi sağlıyor. Bireylerin bu hesaplarla kurduğu “etki” ilişkisi, çok daha derin ve karma araştırma tekniklerini ve uzun erimli bir çalışmayı gerektiriyor. Ancak bu sınırlı çalışma, nostaljinin ağırlıkla, iç-oryantalist bir söylemle bütünleşmiş olarak, “yitirilmiş rejim”e özlem, geçmişi yüceltme ve bugünden kaçış, geçmiş ile bugünü karşılaştırma ve bastırılmış hıncı dolayımılama işlevleri edindiğini gösteriyor. İnsanların mutlu, huzurlu, güvende ve ait hissettikleri “Eski Türkiye”, koruyucu ve kapsayıcı bir Ev (yitirilmiş bir rejim) olarak düşünülürken; “Yeni Türkiye”, Ev’in üvey evlâtları muamelesi görülen, yitip gidenle özdeş bir harâbe olarak tahayyül ediliyor. “Eski mağdurlar”, karşı-mağduriyetleri besleyerek, yeni hınçların birikmesine vesile olabiliyor. Ulusal kimliğin laik/seküler ve Batılı karakterinin, yeni-Osmanlı ve muhafazakâr referansları esas alan bir içerik ve sembolizme evrilmesi, bu “mağduriyet” hissini pekiştiriyor. Ancak yeni mağduriyetler, kimi zaman eski mağdurların kaygı, korku ve hınçlarını besleyebilecek unsurlar da içerebiliyor. İç-şarkiyatçılık gibi.

Zygmunt Bauman, erken modernitenin ütopyalarını olumlu, taşkın, iddialı ve özgüvenli olarak betimlerken, kapitalizmin neden olduğu eşitsizlikten, Hobbesvâri bir herkesin herkesle savaşının yarattığı aşırı rekabetçi ve düzensiz bir dünya algısından, aşırı bireyselleşme/benleşme/narsisizm nedeniyle kabilelerimize yeniden döndüğümüzden, retrotopyalar yarattığımızdan söz etmişti ölmeden önceki son kitabında, ağırlıkla Batı toplumlarını mercek altına alarak (2018: 124). Gelecek yönelimli ütopyaların karşısına koyduğu retrotopyaları, “pısırık, meyus, yılgın” olarak nitelemişti. Batı-dışı modernleşme biçimlerini tecrübe etmiş bizim gibi toplumların temel sorunu, bir modeli takip ederkenki aksaklıklar oldu şüphesiz: geç kalmışlığın (*time lag*) yarattığı hız baskısı (bkz. Ahıska, 2003), kültürel ve kimliksel şizofreni (Shayegan, 2000) ve geçmişin söylemsel bir aktör olarak sürekli güncel politikada sembolik bir yer işgal etmesi. Tüm bu unsurların birleşimi ile, gelecek düşüncesi etrafında, kendi yarattığı normlar ve benzer olmayanları birleştiren bir soyutlamadan çok, geçmişe referansla benzerlerini bulan, onları kutsayan ve verili kimlikleri yücelten politik projelerin hâkim olduğu bir siyasal alan oluştu. Şüphesiz Erken Cumhuriyet döneminin ulusal kimlik inşası ile başlayıp (Türk

Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi bağlamında), düşük yoğunluklarla devam eden, ancak günümüzde Yeni-Osmanlıcılık ile yeniden zirve yapmış bir toplum mühendisliği ve bellek/kimlik siyaseti bu. Güç el değiştirdikçe, aktörleri ve nesneleri değişen bu politikaların temel sonucu, toplumda kırgın, kızgın ve dışlayıcı politikalara öfke ve hınç geliştiren topluluklar üretmeleri. Şüphesiz bu politikaların söylemleri, ideolojileri ve dışlayıcılık düzeyleri birbirinden çok farklı. Ancak ele aldığımız konu bağlamında düşündüğümüzde en görünür gerçeklik, Türkiye’de siyasal alanın birileri için hep bir “Altın Çağ” özlemini harladığı, geçmişi özlemeye mahkûm kitleler yarattığı ve birlikte geleceğe bakan ve ütopya yaratma hevesinde bir toplum oluşturmayı bir türlü başaramadığıdır.

Nostaljiyi, gelecek yönelimli çoğulcu bir politika için kullanmak, “nostaljik muhalefet” (Boym, 2007:18) olarak görülebilir. Ancak nostaljinin bizi kendi retrotopyalarımıza mahkûm ettiği bir bugünden yılgınlık hali, kimlik siyasetini daha da derinleştirerek, geçmişin gölgesini büyütebilir. “Öteki” olarak konumladığımız gruplara yönelen dışlayıcı dil, kamusal müzakere, yurttaşlık bağları ve bir toplum olma vasfını daha da zayıflatabilir. “Osmanlı Medeniyeti nostaljisi”nin söylemsel sorunları başka bir araştırmanın konusu olmakla birlikte, bu çalışma, günümüzdeki “Eski Türkiye” nostaljisinin iç-şarkiyatçı dil bağlamında bu tarz bir damar içerdiğini göstermiştir.

Kaynakça

Açıkel, Fethi (1996). “Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi”. *Toplum ve Bilim*, 70: 153-198.

Ahıska, Meltem (2003). “Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern”. *The South Atlantic Quarterly*, 102 (2 / 3): 351-379.

Angé, Olivia. ve Berliner, David (der.) (2015). *Anthropology and Nostalgia*. NY, Oxford: Berghahn.

Androutsopoulos, J. (2013). “Online Data Collection”. *Data Collection in Sociolinguistics: Methods and Applications*. C. Mallinson, B. Childs, & G. V. Herk (Der.) içinde. Routledge. 236–249. <https://doi.org/10.4324/9780203136065>

Aslan, Senem (2016). “Piety, Intimacy, and Emotions: Political Symbolism of the AKP Government”. *Pomeps Studies*, 22: 24-28. https://pomeps.org/wp-content/uploads/2016/12/POMEPS_Studies_22_Turkish_Politics_Web.pdf. Erişim tarihi: 10.04. 2024.

Arslan, Can (2024). “Güzel Günler Mazide Kaldı: 2000’ler Nostaljisi”. <https://birikimdergisi.com/guncel/11821/guzel-gunler-mazide-kaldi-2000-ler-nostaljisi>. Erişim tarihi: 28.08.2024.

Aydeniz, Sema (2023). *Yeni Medya Çağında Nostalji: Bir Bellek Mekânı Olarak Old Laik Days*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.

Barlas, Mehmet (2014). “Yeni Türki’yi eski bilgilerle anlayamayız”. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/barlas/2014/05/21/yeni-turkiyeyi-eski-bilgilerle-anlayamayiz>. 21 Mayıs 214. Erişim tarihi: 20.12.2021

Barlas, Mehmet (2020). “Yeni Türkiye’nin ağırlığı hesap edilmeden bu bölgede siyaset yapılamaz”. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/barlas/2020/12/09/yeni-turkiyenin-agirligi-hesap-edilmeden-bu-bolgede-siyaset-yapilamaz>. 9 Aralık 2020. Erişim tarihi: 20.12.2021.

- Başaran-İnce, Gökçen (2014). *Domatesi Çiçek Sananlar: İç-Şarkiyatçılık, Erken Cumhuriyet Basını ve Kürtler*, İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Zygmunt (2018). *Retrotopya*. Çev.Ali Karatay. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Batcho, Kyristine Irene (1995). "Nostalgia: A Psychological Perspective". *Perceptual and Motor Skills*, 80: 131-143.
- Batcho, Kyristine Irene (1998). "Personal Nostalgia, World View, Memory, And Emotionality". *Perceptual and Motor Skills*, 87: 411-432.
- Batcho, Kyristine Irene (2007). "Nostalgia and the emotional tone and content of song lyrics". *The American Journal of Psychology*, 120 (3): 361-381.
- Batuman, Bülent (2018). *New Islamist Architecture and Urbanism, Negotiating Nation and Islam through Built Environment in Turkey*. London and New York: Routledge.
- Bennett, Julia (2015). "Narrating family histories: Negotiating identity and belonging through tropes of nostalgia and authenticity". *Current Sociology*, 66(3): 449-465. <https://doi.org/10.1177/0011392115578984>.
- Berliner, David (2015). "Are Anthropologists Nostalgist?". *Anthropology and Nostalgia* Olivia Angé ve David Berliner (der.) içinde. NY, Oxford: Berghahn. 17-34.
- Bora, T. (2016). "Yeni Türkiye". <https://birikimdergisi.com/haftalik/7718/yeni-turkiye>. 7 Haziran 2016. Erişim tarihi: 16.10.2021.
- Bora, Tanıl (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim.
- Boym, Svetlana (2007). "Nostalgia and its discontents". *The Hedgehog Review*, 9 (2): 7-18.
- Boym, Svetlana (2009) *Nostaljinin Geleceği*. Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis.
- Brown, Andrew ve Humphreys, Michael (2002). "Nostalgia and the Narrativization of Identity: A Turkish Case Study". *British Journal of Management*, 13: 141–159.
- Çevik, Senem (2020).): The Empire Strikes Back: Propagating AKP’s Ottoman Empire Narrative on Turkish Television. *Middle East Critique*, DOI: 10.1080/19436149.2020.1732031

- Çınar, Reyhan Ünal (2020). *Ecdadın İcadı: AKP İktidarında Bellek Mücadelesi*. İstanbul: İletişim.
- Cross, Gary (2018). *Tüketilen Nostalji, Hızlı Kapitalizm Çağında Hatıralar*. Çev: Eren Turan. İstanbul: TheKitap Yayınları.
- Davis, Fred (1977). "Nostalgia, Identity and the Current Nostalgia Wave". *Journal of Popular Culture*, onlinelibrary.wiley.com, Erişim tarihi: 10.01.2021
- Davis, Fred (1979). *Yearning for Yesterday: A Sociology of Nostalgia*. New York and London: The Free Press.
- Dede, Kadir ve Çoruk, Elifcan (2020)." 'Eski' ve 'Yeni' Türkiye Arasında Özal Nostaljisi". *Moment*, 7(1): 5-27.
- Dede, Kadir ve Aydeniz, Sema (2024). "Nostalji sarmalı: Memleket mi, gelecek mi, geçmişin mi daha uzak?". *Toplum ve Bilim*. 167: 44-68.
- Dwyer, Michael. D (2015). *Back to Fifties Nostalgia, Hollywood Film, and Popular Music of the Seventies and Eighties (Oxford Music/Media Series)*. New York: Oxford University Press.
- Elçi, Ezgi (2022). "Politics of Nostalgia and Populism: Evidence from Turkey". *British Journal of Political Science*, 52, 697–714. doi:10.1017/S0007123420000666
- Ewen, Neil (2020). "Talk to Each Other Like It's 1995: Mapping Nostalgia for the 1990s in Contemporary Media Culture". *Television & New Media*, 21(6): 574–580.
- Fantini, Bernardino., Moruno, Dolores Martin ve Moscoso, Javier. (der.) (2013). *On Resentment: Past and Present*, UK: Cambrige Scholars Publishing.
- Gürbilek, Nurdan (2020). *İkinci Hayat*. İstanbul: Metis.
- Harada, Yoko (2006). "The occident in the orient or the orient in the occident?: reception of Said's orientalism in Japan". Asya Çalışmaları Derneği Bienali'nde sunulan tebliğ. <https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1746&context=artspapers>. Erişim Tarihi: 04.02.2023.

- Havlena, William. J. ve Holak, Susan. L (1991). "The good old days. Observations on nostalgia and its role in consumer behaviour." *Advances in Consumer Research*, 18: 323-329.
- Hecker, P. ve Furman, I ve Akyıldız, K. (2021). "The Politics of Culture in 'New Turkey'". *The Politics of Culture in Contemporary Turkey*. Pierre Hecker, Ivo Furman, Kaya Akyıldız (der.) içinde. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Holak, Susan. L. ve Havlena, William. J (1998). "Feelings, fantasies and memories: An examination of the emotional components of nostalgia". *Journal of Business Research*, 42(3): 217-226. [https://doi:10.1016/S0148-2963\(97\)00119-7](https://doi:10.1016/S0148-2963(97)00119-7)
- Huyssen, Andreas (2003). *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford and California: Stanford University Press.
- Huyssen, Andreas (2006). "Nostalgia for Ruins". *Grey Room*, 23: 6-21.
- İnce, Devrim (2015). "Televizyon Haberlerinde Garbiyatçılık: TRT Örneği". *Journal of Yasar University*, 10 (38): 6478-6554.
- Jameson, Frederick (1991). *Postmodernism or the cultural logic of late capitalism*. Durham: Duke University Press.
- Kalinina, Ekaterina (2016). "What Do We Talk About When We Talk About Media and Nostalgia?". *Medien& Zeit*, 31(4): 6-15.
- Keller, Mario (2016). "Experienced Mood and Commodified Mode, Forms of nostalgia in the television commercials of Manner". *Medien& Zeit*, 31(4): 61-72.
- Lasch, Christopher. 1990. "Memory and Nostalgia, Gratitude and Pathos". *Salmagundi*, 85/86: 18-26.
- Lau, Lisa (2009). Re-orientalism: The Perpetration and Development of Orientalism by Orientals. *Modern Asia Studies*, 43(2):571-590.
- Lee, M. (2011). Nostalgia as a Feature of "Glocalization": Use of the Past in Post-Soviet Russia. *Post-Soviet Affairs*, 27(2), 158-177. doi: 10.2747/1060-586X.27.2.158

- Lie, J. (2001). Ruth Benedict's Legacy of Shame: Orientalism and Occidentalism in the Study of Japan. *Asian Journal of Social Science*, 29(2): 249-261.
- Lowenthal, David (1985). *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lowenthal, David (2015). *The Past is a Foreign Country Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maier, Charles (1999). "The End of Longing? Notes toward a History of Postwar German National Longing". *The Postwar Transformation of Germany*, John S. Brady ve Ann Arbor (der.) içinde, Michigan: University of Michigan Press. 225-240.
- Margalit, Avishai (2011). "Nostalgia". *Psychoanalytic Dialogues*, 21: 271–280.
- Menke, Manuel ve Schwarzenegger, Christian (2016). "Media, Communication and Nostalgia Finding a better tomorrow in the yesterday?". *Medien& Zeit*, 31(4): 2-6.
- Menke, Manuel (2017). "Seeking Comfort in Past Media: Modeling Media Nostalgia as a Way of Coping with Media Change". *International Journal of Communication*, 11: 626-646.
- Milliyet, 2014. "Gazeteci-yazar Yıldırım Oğur "Yeni Türkiye" kavramını anlattı <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/gazeteci-yazar-yildirim-ogur-yeni-turkiye-kavramini-anlatti-10509727.6> Haziran 2014. Erişim tarihi: 12.12.2022.
- Mills, Marie. A. ve Coleman, Peter. G (1994). "Nostalgic memories in dementia. A case study". *International Journal of Aging and Human Development*, 38 (3), 203-219.
- Niemeyer, Katharina (der.) (2014). *Media and Nostalgia, Yearning for the Past, Present and Future*. London: Palgrave Macmillan.
- Niemeyer, Katharina. 2014. "Introduction". *Media and Nostalgia, Yearning for the Past, Present and Future*. Katharina Niemeyer (der.) içinde. London: Palgrave Macmillan. 1-27.

Niemeyer, Katharina ve Keightley, Emily (2020). "The commodification of time and memory: Online communities and the dynamics of commercially produced nostalgia". *New Media & Society*, 22(9): 1639-1662.

Nguyen, D. (2021). "Dialect Variation on Social Media." *Similar Languages, Varieties, and Dialects*. M. Zampieri & P. Nakov (der.) içinde. Cambridge University Press. 204–218.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2020). Ağır Roman. Instagram video, 28 Haziran 2020.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2020). Kibar Feyzo. Instagram video, 1 Temmuz 2020.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2020). Cem Uzan. Instagram video, 18 Kasım 2020.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2020). Troy Birası, Instagram video, Aralık 16, 2020.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2020). Takva, Instagram video. 16 Aralık 2020.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2020). Nez, Sakın Ha, Instagram video. 25 Aralık 2020.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2021). Adnan Şenses, Instagram video]. 8 Ocak 2021.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2021). Ankara Birası, Instagram fotoğrafı. 28 Ocak 2021.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2021). Ahmet Necdet Sezer. Instagram videosu, 31 Ocak 2021.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2021). İstiklal Caddesi-2002. Instagram fotoğrafı, 17 Şubat 2021.

Old Laik Days (@oldlaikdays) (2022). Ahmet Necdet Sezer. Instagram video, 27 Aralık 2022.

Old Laik Days (@oldlaikdayss) (2023). 1957 yılında Taksim Meydanı ve İstiklal Caddesi. Instagram video. 22 Ekim 2023.

Old Laik Day (@oldlaikdayss) (2024). Sokağa çıkma yasağı uygulanarak gerçekleşen 1993 nüfus sayımı. Instagram video. 28 Ocak 2024.

Old Laik Days (@oldlaikdayss) (2024). İstiklal Caddesi. Instagram fotoğraf. 2 Mart 2024.

Old Laik Days (@oldlaikdayss) (2024). 29 yıl önce İstiklal Caddesi. Instagram video. 23 Mart 2024.

Onaran, Burak (2022). "New Histories for a New Turkey: The First Battle of Kut (1916) and the Reshaping of the Ottoman Past". *The Politics of Culture in Contemporary Turkey*. Pierre Hecker, Ivo Furman, Kaya Akyıldız (der.) içinde. Edinburgh: Edinburgh University Press. 209-225

Ongur, Ovunc Hakan (2015). "Identifying Ottomanisms: The Discursive Evolution of Ottoman Pasts in the Turkish Presents. *Middle Eastern Studies*. 51(3): 416-432. DOI:[10.1080/00263206.2014.976622](https://doi.org/10.1080/00263206.2014.976622)

Onur, Petek (2022). "The Politics of Nostalgia: The New Urban Culture in Ankara's Historic Neighbourhoods". *The Politics of Culture in Contemporary Turkey*. Pierre Hecker, Ivo Furman, Kaya Akyıldız (der.) içinde. Edinburgh: Edinburgh University Press. 253-277.

Orhon, Göze (2020). "Modernlikten kaçış: Kolektif nostalji ve Yeni Türkiye'nin toprağa dönenleri". *Toplum ve Bilim*. 151: 30-48.

Özdemirci, İlbey.C.N (2022). *Fötr Şapkalı Şih: Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra*. İstanbul: İletişim.

Özmen, Erdoğan (2024). "Mağduriyet ve Hınç Toplumu". *Toplum ve Bilim*. 167: 117-121.

Özyürek, Esra (2006). *Nostalgia for the Modern: State Secularism and Everyday Politics in Turkey*. Durham and London: Duke University Press.

Patton, M. (2002). "Two decades of developments in qualitative inquiry". *Qualitative Social Work*, 1(3), 261-283. <https://doi.org/10.1177/1473325002001003636>

Pickering, Michael ve Keightley, Emily (2006). "The Modalities of Nostalgia". *Current Sociology*, 54(6): 919-941. <https://doi.org/10.1177/0011392106068458>.

Pierson, David (2014). "AMC's *Mad Men* and the Politics of Nostalgia". *Media and Nostalgia Yearning for the Past, Present and Future*. Katharina Niemeyer (der.) içinde. London: Palgrave Macmillan. 139-152.

- Said, Edward (2003). *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*. Çev: Berna Ülner. İstanbul: Metis.
- Sedikides, C., Wildschut, T., Arndt, J., Routledge, C (2008a). "Nostalgia: Past, Present, and Future". *Association for Psychological Science*, 17(5): 304-307.
- Sedikides, C., Wildschut, T., Gaertner, L., Routledge, C., & Arndt, J (2008b). "Nostalgia as enabler of self-continuity". *Self-continuity: Individual and Collective Perspectives* Fabio Sani (der) içinde. New York: Psychology Press. 227-239.
- Sedikides, C., Wildschut, T., Routledge, C., Arndt, J., Hepper, E. G. & Zhou, X (2015). "To nostalgize: Mixing memory with affect and desire". *Advances in Experimental Social Psychology*, 51: 189-273.
- Scheler, Max (2004). *Hınç (Ressentiment)*. Çev.A. Yılmaz. Kanat Kitap: İstanbul.
- Schwarz, Ori (2009). "Good Young Nostalgia, Camera phones and technologies of self among Israeli youths". *Journal of Consumer Culture*, 9(3): 348–376.
<https://doi.org/10.1177/14695405093420>.
- Shayegan, Daryush (2000). *Yaralı Bilinç, Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni*. Çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Metis
- Sweeney, Paula (2020). "Nostalgia reconsidered". *Ratio*, 33: 184–190.
- Tannock, Stuart (1995). "Nostalgia Critique". *Cultural Studies*, 9 (3): 453–464.
- Tokdoğan, Nagehan (2020). *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm*. İstanbul: İletişim.
- Yavuz, Hakan (2020). *Nostalgia for the Empire, The Politics of Neo-Ottomanism*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Yılmaz, Zafer (2017). "The AKP and the spirit of the 'new' Turkey: imagined victim, reactionary mood, and resentful sovereign". *Turkish Studies*, 18:3, 482-513.
DOI:10.1080/14683849.2017.1314763

- Vess, M., Arndt, J., Routledge, C., Sedikides, C., Wildschut, T (2012). "Nostalgia as a Resource for the Self". *Self and Identity*, 11(3): 273–284.
<https://doi.org/10.1080/15298868.2010.521452>.
- Vicente, P. (2023). "Sampling Twitter users for social science research: Evidence from a systematic review of the literature". *Quality & Quantity*. 57(6): 5449 5489. <https://doi.org/10.1007/s11135-023-01615-w>
- White, Jenny (2014). *Muslim Nationalism and the New Turks*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Wildschut, T., Sedikides, C., Arndt, J., & Routledge, C.D (2006). "Nostalgia: Content, triggers, functions". *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(5): 975–993.
- Wildschut, T., Bruder, M., Robertson, S., van Tilburg W., Sedikides, C. (2014). "Collective Nostalgia: A Group-Level Emotion That Confers Unique Benefits on the Group". *Journal of Personality and Social Psychology*, 107 (5): 844-863.
- Williams, H. ve Conway, M. (2015). "Otobiyografik Anı Ağları". Çeviren: Yonca Aşçı. *Zihinde ve Kültürde Bellek*. Pascal Boyer ve James V. Wertsch (der.) içinde. İş Bankası Kültür Yay. İstanbul: Türkiye. 43-79.
- Winter, Jay (2006). *Remembering War: The Great War and Historical Memory in the Twentieth Century*. New Haven: Yale University Press.
- Wulf, Tim, Rieger, Diana ve Schmit, Josephine (2018). "Blissed by the past: Theorizing media-induced nostalgia as an audience response factor for entertainment and well-being". *Poetics*, 69, 70-80. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2018.04.001>.